

Neretljani: Sakalibe, robovi i gusari

Admir Agić, Tešanj 2022

Rezime. Prodor islama prema zapadu uticao je na stvaranje jedne nove skupine na Mediteranu – Sakaliba. Dolazeći kao plaćenici i robovi u novi islamski svijet, ova skupina je brzo napredovala i zauzimali važna mjesta u novom formiranim državama. Značajan dio Sakaliba je došao sa istočne obale Jadranskog mora i njenog zaleđa. U tekstu se razmatra učešće Neretljana, ali i ostalih stanovnika istočne obale Jadranskog mora u formiranju i genezi Sakaliba, kao i raspoloživi podaci iz njihove historije.

Ključne riječi: robovi, sakaliba, neretljani, gusari, andaluzija, berberi,

Uvod. Sakaliba/Sakalibi (eng. Saqaliba, arb. saqlab, siklab, saqlabi) je termin u ranoj srednjovjekovnoj islamskoj literaturi koji opisuje pretežno „Slavene“, ali i druge narode nekršćanske Europe. Izraz se često primjenjivao na slavenske robove u islamskim zemljama. Termin je nastao tokom perioda kontakata između Arapa i Bizanta. U islamskom svijetu ghilmani¹ su bili dječaci odgojeni kao robovi, većinom ratnici ili trgovci. U početku većina Gilmana su bili turskog porijekla (manjim dijelom Indijci ili Afrikanci), čiji uspjeh je otvorio put Seldžucima u razvoju svojih država. Često su služili i kao zaštita vladarima u svojstvu privatne garde. Vremenom se ova socijalna kategorija od gilmani razvija u specifičnije enuhe Sakalibe (slavenski robovi), a kasnije i Mamluke (turski robovi). Po istom modelu nastaju i janjičari (Devširme) u Osmanskom carstvu². Devširme je sistem osmanskog carstva u kome su dječaci neosmanlijskog porijekla, prvenstveno robovi, obučavani da postanu vojnici³. K. Stowasser

navodi kao zemlje izvora mamlučkih robova između ostalih i zemlje Balkana⁴. U Egiptu su studije pokazale da su Mamluci iz Gruzije zadržali svoj maternji jezik. Bili su svjesni dešavanja kavkaskog regiona i da su ih često posjećivali roditelji ili drugi rođaci. Osim toga, slali su darove članovima porodice ili davali novac za izgradnju korisnih objekata u svojim rodnim selima⁵.

Sakalibe sa Baltika. Slaveni su živjeli i na obalama Baltika. Početno naseljavanje Slavena na južnim obalama Baltičkog mora i formiranje plemenskih saveza od njih datiraju u 6. vijeku. Upravo su ti slavenski gusari često napadali i pljačkali Skandinavce. Ovi slavenski napadi su bili veoma različiti po veličini i dešavali su se na danskom, švedskom, pa čak i norveškom tlu⁶. Njihova razorna priroda dobro je posvjedočena u književnim djelima Saxa Grammaticusa i Helmoldovoj, te Arnoldovoj slavenskoj hronici. Danci su često čak plaćali danak ovim slavenskim plemenima kako bi izbjegli napade. Mnoge riječi

¹ U Kuranu se spominju dječaci koji poslužuju u raju (dzenetu) – ghilmani.

² Devširme je formirao osmanlijski sultan Murat II. godine 1430. zbog nedostatka vojnika a u nju su primarno primani stanovnici Balkana (većinom vlašskog porijekla, bez obzira na religiju). Među njima je često bilo i enuha porijeklom sa Balkana. Tako talijanski putopisac (i špijun) Ludovico di Varthema u svom djelu Itinerario iz 1510. godine navodi da je većina Mamluka dolazi iz „Schiavonie“ a čine ih Arbanasi, Čerkesi, Ugri i Vlasi, ali i Jevreji. I žena poznatog sultana Bejazida II je bila arbanaskog porijekla.

³ Većina ovih dječaka je napredovala u službi. Neki od njih su dobili zemlju i postali spahije i činili su dio konjice. Ono koji su ostajali na dvoru imali su izgledniju priliku napredovati u karijeri. Npr. postavljani su za sandžak-begove (upravitelje malih jedinica nazvanih sandžaci), beglerbegove (upravitelje provincija), a često i za vezire i velike vezire.

⁴ Većini od njih, sačuvana su porijeklo, imena i titule. To su Hadim (Hadim znači enuh!) Ali paša, Sinan paša Borovinić, Hadim Hasan paša, Hadim Mesih paša, Hadim Mehmed paša, Sofu Hadim Ali paša, Hadim Šehabeddin, Hadim Jakub paša Bosanski, Hadim Ali paša Budimski, Semiz-ali paša, Lala Kara Mustafa-paša, Mehmed-paša Sokolović, dvojica istoimenika Hadim Sulejman paše, Rustem-paša Opuković, itd⁴. Dječaci koji su bili prikupljeni zvali su se kul, gilman i olgan. Najviše ih dolazi baš iz iste regije iz koje su dolazili i Sakalibe, što je još jedan argument za dalje istraživanje. Većina ovih enuha je bila vlašskog porijekla, ako ne i svi.

⁵ D. Crecelius and G. Djaparidze: Relations of the Georgian Mamluks of Egypt with Their Homeland in the Last Decades of the Eighteenth Century (2002.)

⁶ Nova genetska istraživanja su pokazala da genetski postoje tri različite vrste Skandinavskih Vikinga koje su se kroz historiju slabo miješali i to su Šveđani, Norvežani i Danci. Jedna od njihovih zajedničkih karakteristika je da su sve napadali slavenski gusari!

slavenskog porijekla našle su se u skandinavskom rječniku, čak i one koje se odnose na pomorstvo poput riječi za "čamac" ili "skelu". Arapski naučnik al-Biruni (973. – 1052.) Baltičko more naziva morem Sakaliba, dok Ibn Fadlan (879. – 960.) Amiša, kralja Volga Bugara naziva i kraljem Sakaliba.

Sa dolaskom Skandinavaca u Englesku dolaze i slavenski doseljenici pojedinačno ili kao plemenski savezi. Doseljavanjem Venda i Vandala doseljavali su se i Slaveni. U svom osvajanju Engleske, Danci su koristili i slavenske ratnike i robove, koji su se naselili u Engleskoj i tu i ostali. Vendi sa baltičke obale imali su svoju glavnu pomorsku luku u Julinu (Jombergu), blizu ostrva zvanog Wolin, u delti rijeke Odre.

SLIKA – Baltičko more domen slavenskih gusara

Sačuvani izvori i arheološka otkrića potvrđuju da su slavenski narodi postepeno sticali sve više vještina kako u gradnji ratnih brodova, tako i u borbi na moru. Vremenom su slavenski gusari i sudionici pljačkaških ekspedicija, koje su organizirali pomeranski knezovi i moćnici, počeli uznemiravati skandinavske obale Baltičkog mora, ponekad sežući duboko u napadnute teritorije.

Od sredine 11. do kraja 12. vijeka, postali su teror sjevernih obala, igrajući dominantnu ulogu u Baltičkom moru. Slavenski gusari Skandinavije nazivali su se Pomerijani, a njihova zemlja Pomeranija. Slična situacija je bila u Andaluziji i Almeriji, kao i na istočnoj obali Jadrana, čiji su se stanovnici zvali Marjani a zemlja Marianija. Zajednička poveznica sve tri grupe je da su bile uz more, te da su se bavili pomorskim aktivnostima.

Adam od Bremena spominje Julin kao najveći i najprosperativniji trgovački grad u Europi u 11. vijeku, ali ga je već 1176. godine osvojio i uništio Valdemar, kralj Danske. On spominje i blago vendetskih gusara, koje su zaradili zarobljavanjem i prodajom robova. Postoji trag Venda u engleskoj povelji iz 1026. godine, kao svjedok se spominje Wrytesleof čije je ime slavenskog porijekla, kao i knez Godescalc (sin kralja Obodrita Utoa). Zatim toponimi mjesta kao Wendlesbiri u Hertfordshireu, Wendlescliff u Worcestershireu, Wændlescumb u Berkshireu i Wendlesore (sada Windsor).

Vendi su naseljavali prostor današnje sjeverne Poljske i Njemačke uz obalu Baltičkog mora poznat kao Pomeranija (Primorje/Pomorje). Bili su vrsni moreplovci i ratnici čiji tragovi naselja i prisustva su pronađeni u Engleskoj. Pomeranci su uglavnom bili obrijani i nisu nosili brade, a po običaju su držali i kratku kosu, po čemu su se razlikovali od praktično svih svojih susjeda ali i ostalih gusara. Osim Pomeranija zemlja se još zvala i Slavia u nekim izvorima, što bi mogla biti i Abu Zayd al-Balkhijeva (850. – 934.) Slawiya.

U poznatoj hronici danskog historičara S. Grammaticusa spominju se i Vlasi pod nazivom Blacmanni. Naime, danski kralj Alf u svojim morskim putešestvijama susreće i vlaške brodove i boi se protiv Vlahi. U njegovoj hronici Gesta Danorum iz 12. vijeka, spominju se imena Floccus, Wisinnus i Wasce, mogućeg vlašskog porijekla. Naime, u hronici Monumenta Germaniae Historica spominje se bugarski knez Flachi, slično imenu Floccus. Ime Visinn se spominje u pričama Saga o jednorukom Egillu i ludom ubici (Berserk) Ásmundaru. U djelu se spominje ratnik Visinn iz Blökumannalanda.

Prisustvo arapskih novčića iz 10. vijeka i kasnije, pronađenih u Pomeraniji u Vendetskim naseljima, ukazuju na trgovačku razmjenu sa Arapima i još jedan mogući izvor Sakaliba. Uticaj ovih Slavena na prilike u Skandinaviji opada nakon 1147. godine i rata kojeg su sa njima vodile germanske i danske države. Iako kratko uspijevaju izvući korist između kasnije zaraćenih

strana - Germana i Danaca, ovi gusari do kraja 14. vijeka postepeno nestaju.

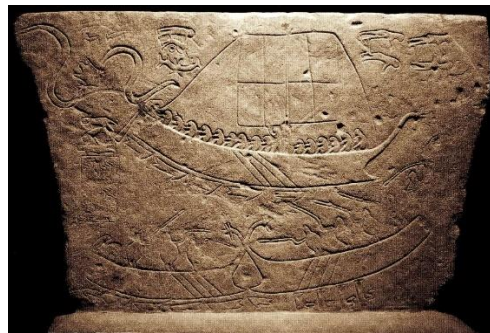
Historija prošlih vremena - The Russian Primary Chronicle (RPC) je jedan od starijih pisanih tragova slavenske kulture. RPC je nastao u periodu od 850., pa sve do 1110. godine. Sakupljen je u jednu hroniku u Kijevu 1113. godine. Djelo se smatra temeljnim izvorom u tumačenju historije istočnih Slavena. U tom djelu u dva navrata se spominju Vlasi. Prvi spominje napad i preseljenje Vlaha prema sjeveru: "Jer kada su Vlasi (Vlakhs) napali podunavske Slavene, nastanili se među njima i činili im nasilje, kasnije su otišli (dalje), nastanili se kraj Visle i tada su se zvali Ljahi (Lyakhs)⁷." U drugom opisuje narode koji su dočekali Mađare u njihovoj seobi u srce Europe: "Dolazeći sa istoka (Mađari), prelazeći preko velikih planina, počinju se boriti protiv susjeda - Vlaha i Slavena." Na osnovu ovih izvora možemo vidjeti da je na Baltiku postojala osnova za miješanje Vlaha i Slavena i da bi Sakalibe mogli biti i mješovitog ili čak samo vlaščkog porijekla, baš kao i na Jadranu.

Sakalibe sa Jadranske obale. Trgovina robljem na istočnoj obali Jadranskog mora postojala je još od prahistorije. Trgovanje robovima je uveliko bilo povezano i sa gusarenjem kao veoma starim zanimanjem na Mediteranu. Najpoznatiji mediteranski gusari su definitivno tzv. „strani narodi“ (poznati kao Sea People) koji krajem bronzanog doba u 13. vijeku PNE napadaju na Egipat.

SLIKA – Rekonstrukcija bitke kod Zahija između Stranih naroda i Egipćana, izvor G. Rava

Ovo je bio masovni napad na istočni Mediteran od strane saveza nekoliko različitih zajednica. Očito je da je dio njih bio zadužen za prijevoz drugih preko mora, jer su živjeli pored mora i imali iskustvo u plovljenju i korištenju brodova, dok drugi dublje u kopnu nisu imali brodove i potrebno znanje. Identifikacija „stranih naroda“ je moguća pomoću zapisa koje su ostavili Egipćani, a koji opisuju njihove napade. Neki od njih su identifikovani i kao Iliri sa zapadne obale Jadrana – Daunci, a generalno u to vrijeme dešavali se pokreti nomadskog stanovništva od Dunava do Mediterana u potrazi za boljim životom. Još jedan nalaz iz 7. vijeka PNE pronađen u Novilari u Italiji ukazuje na gusarstvo na Jadranu. Na pronađenoj ploči prikazan je napad liburnskih gusara na picenski trgovački brod.

SLIKA – Prikaz pomorske gusarske bitke iz 7. vijeka PNE između Picena i Liburna na ploči pronađenoj u Novilari, Italija, izvor Museo Archeologico Oliveriano

Osim gusara u Jadranu postojali su i oni u Tirenskom moru koje spominje helenski pjesnik Hesiod u svom djelu Theogony, još u 8. vijeku PNE, a nešto kasnije brze tirenske gusare spominje i Homer u njegovoj Himni Dioniziju. Čini se da njihove aktivnosti počinju u 8. vijeku ali se nastavljaju i kasnije jer se ovi gusari spominju i u 6. i 5. vijeku PNE. Oni bi mogli biti i jedni od Stranih naroda u Egiptu poznatih pod imenom Tereš.

⁷ Vlasi / Lyahi > Lyaki > Lyaci > Ljaci > Poljaci

Gusari su bili i Likijci. Njihova zemlja Likija je bila smještena na jugu današnje Turske u Antaliji. Njihova obala je puna morskih uvala i prolaza u kojima su mogli čekati trgovačke brodove koji su redovno prolazili. Likijci su napadali i pljačkali trgovačke brodove, a potom se vraćali odakle su i došli. Godine 1194. PNE, Ramzes III iz Egipta je uništio neke njihove luke, ali na kraju su se ovi gusari vratili i odigrali ključnu ulogu u pomaganju Kserksu da napadne Helene 480. godine PNE. Oni bi mogli biti i jedni od Stranih naroda u Egiptu poznatih pod imenom Lukka.

SLIKA – Rekonstrukcija izgleda Likijskog gusara, izvor Novium muzej

Rimljani su također imali problema sa njima i njihovim pljačkama. Nekoliko puta su Rimljani pokušali suzbiti ove gusare prije nego što su konačno uspjeli 67. PNE. Nakon što je Rimsko carstvo palo, Likija je ponovo postala utočište za gusare. Brodove su napadali sve do 19. vijeka, kada su britanski ratni brodovi počeli patrolirati obalom. Pored njih pominju se i Kilikijski gusari, takođe sa juga današnje Turske iz Kilikije. Svi ovi gusari sa juga današnje Turske poštovali su boga Mitru. Nakon napada na gradove u zapadnom Mediteranu, Rimljani šalju velike snage na čelu sa Pompejom koji se uspješno obračunava sa gusarima, te osigurava trgovačke puteve i gradove u cijelom Mediteranu. Gusari koji su se

predali i sporazumili sa Rimljanima, naseljavaju Apuliju oko 60. godine PNE. Postoji mogućnost da su ovi ljudi donijeli i proširili mitraizam.

SLIKA – Reprezentacija borbe Kilikijskih gusara, izvor R. Oltean

Neosporna je činjenica da je veliki broj Sakaliba dolazio sa istočne jadranske obale, gdje se trgovalo robovima još od vremena Ilirskih plemenskih saveza. Helenski pisac Apolonije sa Rodosa u svom djelu 'Doživljaji Argonauta' prenosi mit iz mikenskog razdoblja (između 1.650 i 1.200 PNE) u kome skupina moreplovaca plovi Jadranom, te opisuje ljude i predjele sa kojima se susreće. Spominju se Nesti i Minijci⁸, kao i crna rijeka Naron. Čini se da su ovi iliri učestvovali u trgovini amberom (čilibarom) sa Kretanima i Egipćanima. Naime, prostor oko ušća Neretve prikazan je na jednoj egipatskoj bakarnoj mapi. Na Tabula Peutingeriana, karti iz rimskog doba, prikazan je grad/luka Makarska. Makarska luka se naziva Inaronia, a naselje Muccurum.

Širenjem naroda Ardijata iz centralne Bosne prema moru i nestajanjem (asimilacijom?) Nesta i Minijaca sa historijske pozornice, stvoreni su preduslovi za nove gusare u Jadranu i Mediteranu. Helenski pisci spominju ilirski narod Ardijati već u 3. vijeku PNE, kao vrsne moreplovce i narod koji kontroliše putne pravce Jadranskim morem. Naplaćivali su porez trgovačkim brodovima i pljačkali one koji nisu

⁸ Postoje i helenski Manijci (Maniots), stanovnici Lakonije još prije dolaska Dorijanaca. Jedan od njihovih gradova zvao se Teuthrone, danas Kotronas.

imali sporazum sa njima. U to vrijeme oni su već otimali ljude i trgovali robovima.

SLIKA – Umjetnička reprezentacija napada Ardiyata, izvor Creative Assembly

O opsegu trgovine govori i pronađeni metalni novac koji su Ardiyata kovali i koristili. Od gotovo historijski nepoznatog ilirskog vladara Baleja (2. vijek PNE), ali i drugih ilirskih vladara i saveza, na teritoriji oko Neretve pronađen je značajan broj novčića. Osim Helena, sukobljavaju se i sa Rimljanima, koji nakon nekoliko ratova uspijevaju do 229. godine PNE da ih pokore. Ardiyata su se i dalje opirali rimskoj vlasti, jer su 135. godine digli ustanak koji je ugušen od strane osvajača. Ovaj narod je danas veoma slabo istražen, kako u literaturi tako i arheološki. Ono što zasigurno znamo da je njihov teritorij uključivao i neretvansku dolinu i ušće u more. I njihovo ime, odnosno totem, mogao bi povezan sa ovom rijekom i njenom poznatom stanovnicom – čapljom. Na latinskom jeziku ardea znači čaplja.

Godine 230. PNE Ilirijom je na vrhuncu njezine moći vladala ilirska kraljica Teuta. Na ostrvu Mljetu, Teutina flota i gusarsko brodogradilište često sidrili u sigurnom zaklonu duboko usječenoga skrovitoga zatona (danas lokacija Polače). I u rimsko doba stanovnici Mljeta su Rimskom Carstvu zadavali velike glavobolje svojim stalnim napadima na trgovačke brodove. Mljetski gusari često isplovjavaju svojim malim i brzim lađama,

tzv. lembama, pa presreću i napadaju rimske galije natovarene amforama s vinom, uljem, žitom i medom. Mljetski gusari su imali vrlo pogodan položaj za gusarenje, jer je glavni pomorski put (Put amfora) polazio od Epidaurusa, kroz Mljetski kanal do Istre i Italije. Sa vremenom i povećanjem broja napada rimski trgovački put je postao toliko ugrožen i nesiguran, pa je 35. godine PNE car August poslao ekspediciju da obuzda i pokori mljetske gusare. Tom je prilikom uništeno gusarsko središte Melitusa (Polače), koje za rimske vladavine postaje sjedište njihova namjesnika (prefekta), odnosno najvažnije mjesto na otoku.

Još jedna poveznica je i grad Čapljina na rijeci Neretvi. U okolini Čapljine pronađeni su arheološki tragovi Ardiyata. Iz tog doba zabilježeno je i helensko trgovište Narona, iz 3. vijeka PNE, na donjem toku Neretve, koje u rimsko doba prerasta u rimski trgovački centar.

SLIKA – Rekonstrukcija izgleda rimske Narone, izvor S. Ujdur i I. Popić

To je bilo jedno od prvih mjesta trgovine robljem na našem prostoru. Nedavno je u Baćini pored Ploča otkriveno je trgovište i pristanište iz 4. vijeka PNE. Na nalazištu su pronađeni ulomci grčkih i ilirskih posuda koje idu u prilog teoriji da se upravo na tom području nalazilo donje trgovište⁹. Iz vode je izvađen monoksila od kojeg je sačuvano 8,5 m dužine i koji je u prosjeku širok 85 cm.

⁹ Grčki putopisac Pseudo Skilak spominje gornje trgovište pa onda pretpostavljamo da je postojalo i donje.

SLIKA – Reprezentacija ilirske kraljice Teute, izvor J. Crabben

Osim Ardijata poznati gusari i trgovci robljem iz rimskog doba su bili i Narensi, ilirski plemenski savez koji je nastanjivao prostor oko Neretve. Njihovo ime je definitivno povezano sa rijekom Neretvom. Neka od njihovih imena ilirskog porijekla zabilježena na nadgrobnim spomenicima iz rimskog doba su: Annaeus, Annaia, Epikad, Pinnes, Plarens, Dazas, Pinnius, Tatta, Temus, Zanatis i Ziraeus ali i onih keltskog porijekla Boio, Iacus, Laiscus, Posaulio i Mascelio. Arheološka građa ukazuje da su se ovi ljudi dominantno bavili stočarstvom, baš kao i većina Ilira, dok se gusarstvo i trgovina nisu razvili, te se dio populacije posvetio i tim novim unosnim zanimanjima za zajednicu. Još jedna specifičnost ovih ljudi, a koju je zabilježio Strabon, je bilo oslobađanje ratnih zarobljenika i robova, koji bi se obično priključili toj zajednici kao punopravni članovi.

Putopisac Bernard The Monk, u svojoj Itinerarium Hierosolymitanum, u kome opisuje svoje proputovanje Mediteranom izvještava o velikom broju prodanih robova sa juga Italije, u kome su nesumnjivo učestvovali i Neretljani, pored drugih Dalmatinaca i Apuljana. On opisuje flotu brodova u Taranto (Apulia) ukrcanih sa robovima za tržišta u Grčkoj (Tripoli), Egiptu (Aleksandrija) i Africi.

Njegovo putovanje desilo se od 333. do 334. godine. Na Balkanu prolazi kroz gradove kao što su Aquileia, Sirmium, Singidunum, ali i primorske gradove albanski Vlore (Aulon(t) / Aulona / Valona - Valena) i talijanski Otranto (Hydruntum). Ibn Hauqalova mapa na Balkanu kao najznačajniji grad ističe Butrint (Badhrant) u Albaniji kao vezu sa Otrantom u Italiji. Ostala je zabilježena i legenda¹⁰ da se 490. godine sv. Mihael ukazao biskupu iz Siponta i tražio da od pećine blizu grada napravi kršćansko svetište, a svetac će kao nagradu za to zaštititi Siponto od napada neretljanskih pagana. Ova legenda je prvo „ukazanje“ sv. Mihaela u zapadnoj Europi.

Godine 526. 'slavenska flota' napada Carigrad sa mora, 626. godine se njihovi mali brodovi pojavljuju na Crnom moru boreći se na strani Avara protiv bizantijske mornarice, u 7. vijeku 'slavenski gusari' pojavljuju se i na Jadranskom i na Egejskom moru. Ovi gusari na Sredozemnom moru nisu bili neuobičajena pojava tokom 10. vijeka.

SLIKA – Rekonstrukcija izgleda Slavena, izvor geomap.com.ua

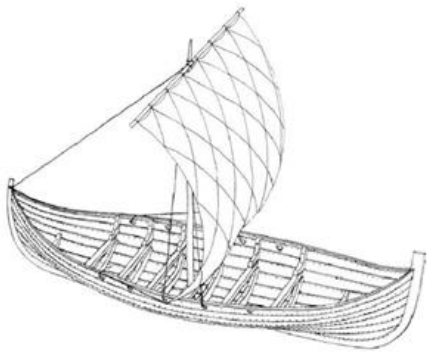
Sredinom 7. vijeka u Bizantu Sklavinoi su bili angažirani u vojnoj službi. Slaveni su se bavili prijevozom „barbara“ sa sjevera preko Dunava u svojim lađama. Neki od njih prešli su na stranu Arapa, koji su im dozvolili da se nasele na njihovoj teritoriji, blizu granice sa Bizantom. Informacije o

¹⁰ G. Otranto: "Il Liber de Apparitione," il santuario di san Michele sul Gargano e i Longobardi del Ducato di Benevento" (1983.)

zajednicama ovih „Slavena“ poznate su sve do sredine 8. vijeka, slijedeći tradiciju osvajača prije njih, prvenstveno Gota¹¹. Pod ovim pojmom „Slaveni“ krije se miješana populacija autohtonog stanovništva Balkana i pridošlica u migracijama sa sjevera i istoka.

U "Strategikonu Mauricija" postoji nagovještaj o tome kako su se Slaveni odnosili prema robovima: "Slaveni ne drže zatvorenike u vječnom ropstvu kao drugi narodi, već im je vrijeme robovanja ograničeno, nakon čega im daju izbor: mogu se vratiti kući nakon što steknu slobodu ili ostati među njima kao slobodni ljudi i prijatelji." Ovaj običaj je zabilježen i kod ilirskih Narena.

U vrijeme vladavine bizantijskog cara Justinijana I (527. – 565.), porijeklom sa Balkana, koji ponovo zauzima Balkan od Gotske vlasti, dolazi do naseljavanja grupa sa sjevera na Balkanu, sve bliže Carigradu. Bizantijci koji su kontrolisali tu teritoriju novopridošle stanovnike dijele u dvije grupe: Sklavene i Ante a kao mjesto odakle dolaza navode Podunavlje. Godina 520. se uzima kao početak njihovih provala u carstvo, nakon čega polako naseljavaju cijeli Balkan i miješaju se sa starosjedilačkim stanovništvom.

SLIKA – Rekonstrukcija broda ranih Slavena
pronađena u Ralswiek, Njemačkoj, izvor S.
Brather

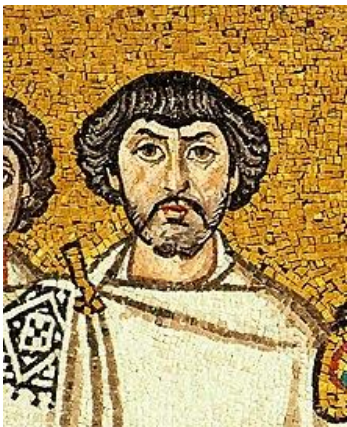
¹¹ Ovdje se radilo o napadu saveza plemena (267. – 270.) od kojih su sa Gotima napadali i drugi kao npr. Heruli. Heruli zadržavaju svoju nezavisnost u svojoj dunavskoj državi sve dok ih ne podčinjavaju Longobardi. Hureli ostaju da žive u Bizantu blizu Beograda kao

Starosjedioci i novopridošli stanovnici isprva čini se ratuju međusobno. U nedostatku bizantijske vojske stanovništvo je bilo prinuđeno samo da brani svoj teritorij. Nakon tih početnih sukoba i novih naseljavanja počinju postepeno da se stvaraju savezi ovih ljudi protiv centralne vlasti iz Carigrada. Dokaz tim savezima je jedno od najstarije sačuvanih imena vođe Sklavena, sa prostora zapadno od Balatonskog jezera (bivša Pannonia Prima), romanizirano kao Daurentius (577. – 579.). Pošto nisu plaćali porez ni Bizantu a ni novim moćnicima sa sjevera Avarima, Bizant i Avari su stvorili savez da bi ih zajedno napali. Ukoliko se ukloni sufiks „ius“ dobijemo njegovo pravo ime Davrent ili Dabrent sa karakterističnim starobalkanskim sufiksom „nt“. Slavizirano njegovo ime je bilo Dobrota. Njegov narod još ne prihvata kršćanstvo.

Dokaz tim savezima je i npr. neslavensko ime arhona koji je predvodio slavenski dio bizantijske vojske – Nevul ili Nebul, sa karakterističnim nastavkom „ul“. Nakon bitke kod Sebastopolisa 692. godine, bizantijski arhon Nevul¹² (lat. Nevulus) i nekoliko hiljada njegovih ljudi naselili su se u Siriji kod grada Apamea, nakon što su napustili bizantijsku vojnu službu. Ti ljudi su bili porijeklom iz Makedonije, mješavina starosjedilaca i novopridošlih grupa sa sjevera. Oni su se naselili i u Kilikiji, Armeniji i Gruziji. Poznat je i primjer na zapadu, sa bizantijske Sicilije, iz 535. godine kada je ostao trag o bizantijskom generalu Belisarius koji napušta grad i sakalibski garnizon. Belisarius je Vlah porijeklom je sa Balkana (današnja zapadna Bugarska), čija karijera počinje u vojnoj službi Bizantije, odakle napreduje i postaje zapovjednik careva garde Justinijana I.

bizantijski saveznici. Ostala su sačuvana imena njihovih vođa – Naulobatus (Naul Baton) i Andonoballus (Andont Baton).

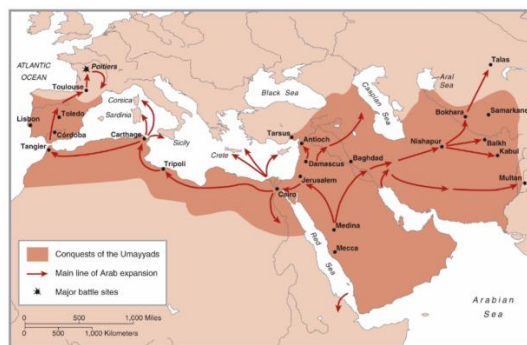
¹² Ime je Nevul ili Nebul.

SLIKA – Prikaz Belisariusa na mozaiku u crkvi Sv. Vitale u Italiji, izvor Wikipedia

Napredovanje Arapa i zauzimanje Sirije i Egipta otvorili su mogućnost plovidbe u Sredozemnom moru. Mnoge bizantijske luke i brodovi su ostali u gradovima koje su zauzeli, zajedno sa iskusnim moreplovcima i majstorima za brodove. Osim toga te luke su imale i razvijenu trgovinu koja je također bila preuzeta od strane Arapa. Arapi nisu neiskusni moreplovci. Njihovo iskustvo ide daleko nazad, u historiju i prahistoriju, u obliku prvih razmjena i trgovine sa stanovnicima Indije i Mezopotamije preko Perzijskog zaljeva i Arapskog mora.

Vrlo brzo se njihov uticaj širio Mediteranom došavši preko Afrike i mediteranskih ostrva Kipra, Krete i Sicilije, preko Iberije sve do juga Francuske. Na tim prostorima se zadržavaju i osnivaju lokalne države zajedno sa stanovništvom koje bi tamo zatekli ili su im postali saveznici u osvajanju. Pošto je novi sistem davao mnogo prostora lokalnim stanovništvu za napredak, a i porezi tih novih država su bili manji nego onih prethodnih, omogućio je zaista brz napredak i razvoj, što je ostalo primjetno i do današnjeg vremena.

SLIKA – Arapska ekspanzija pod Umajadama

Osvajanja i borbe sa sobom bi nosile i veliki broj zarobljenika koji bi bili korišteni kao robovi. Osim toga i prije Arapa trgovina robljem je bila jako razvijena na Mediteranu i povezivala je Afriku, Aziju i Europu sa Bliskom istokom. U to vrijeme sve više robova u novoformirane države dolazi sa istoka i juga Europe. Razlog tome je i činjenica da je u to vrijeme jačala politika zabrane prodaje katolika (ili općenito kršćana) u roblje. U roblje su se mogli prodavati starovjerci (pagani) koji su u velikom broju nadirali sa istoka u Europu. Ovi ljudi su u historiji ostali zapamćeni po svom arapskom imenu Sakalibe¹³. Termin Sakaliba je korišten, za robove iz Europe od strane autora koji su izvještavali ili putovali tim prostorom. Posebno oni koji su posjetili ovu regiju kao što su Harun ibn Yahya, Ibrahim ibn Yaqub, Abu Hamid al-Garnati, i drugi.

Prisustvo Arapa i njihovih brodova u Mediteranu ide još od 600-tih godina, nakon čega zauzimaju Siriju, Egipt, većine rimske sjeverne Afrike, Kipra i Krete također utiče na prilike u Jadranu i povezivanje neretljanskih gusara i Arapa. Neretljani intenziviraju svoje napade na lombardska i venecijanska područja od 7. vijeka. Savez jadranskih gusara sa Arapima spominje geograf i historičar Abu al-Fida. Zabilježen je podatak da Neretljani godine 642. napadaju priobalni grad Siponto¹⁴ u Apuliji. Osvajanja i napadi su trajali bar do 663. godine, kada je zabilježen i njihov napad na poluostrvo Gargano.

¹⁴ Siponto su vjerovatno osnovali Daunjani, narod koje se naselio sa istočne obale Jadranskog mora, još u prahistoriji. Grčka legenda

kaže da je grad osnovao Diomed zajedno sa ćerkom Daunskog kralja. Daunski plemenski totem je bio vuk!

SLIKA – Prikaz pomorske bitke između Bizantijaca i Arapa, izvor Wikipedia

Jedan od prvih historijskih tragova prisutnosti Arapa i muslimana na Balkan je iz 679. godine kada bugarski kan Asparuh (644. – 701.) sa svojom vojskom koja se sastojala od Bugara, Arapa i Turaka iz srednje Azije, došao na južnu obalu Dunav u današnjoj Bugarskoj, ubrzo nakon što je Asparuh zauzeo to područje i lokalno stanovništvo, te naselio i svoje novopridošlo, te zaključio mir sa bizantijskim carem Konstantin IV¹⁵. Zabilježeno je da su se u periodu od 6. do 12. vijeka muslimani naseljavali u mnogim krajevima zaleđa i obale Jadranskog mora, uključujući i ostrva Hvar, Brač i Korčulu, od gradova na obalama Drač (u Albaniji), Ulcinj i Bar (Crna Gora) i Trogir u sjevernom dijelu Jadranskog mora (Hrvatska). Zabilježeno je i da grad Solin plaća godišnji danak arapskom gospodarima¹⁶.

Sakalibe se spominju u arapskim izvorima jako rano. Najstarije do sada zabilježen podatak je u djelu pisca al-Ahtala oko 670. godine. Zatim podatak o naseljavanju Slavena u Omajadski kalifat od strane kalife Marvan ibn Muhammad (744. – 750.) u sjevernu Siriju, Armeniju i Gruziju. Car Porfirogenet izvještava da su za vrijeme vladavine cara Nikofera (805. ili 807.) „Slaveni“ napali grad Patras u Peleponezu, zajedno sa "Saracenima i Afrikancima".

Dok su Neretljani morskim putem isporučivali Sakalibe na zapad, Franci su to radili kopnenim putem, koristeći oba izvora i Jadran i Baltik te

ostvarujući pri tome veliki profit jer su Sakalibe prije prodaje bili kastrirani od strane Franaka. Prisustvo Franaka u Dalmaciji zabilježeno je u literaturi ali i u arheoloških nalaza s karolinškim obilježjima. Grobovi vladajućih ratničkih Neretljana definitivno pokazuju naklonost prema Francima, što se može zaključiti po relativno brojnim nalazima karolinškoga oružja i opreme u zapadnoj Hercegovini, te pismo cara Ludovika II. iz 871. godine, u kojem se on referira na bizantski pohod na Paganiju i naziva je "svojom Sklavinijom". Jasno je da je trgovina robljem bila jedna od glavnih razloga te prisutnosti.

SLIKA – Karta franačke države u 814. godini, izvor Wikipedia

Sredinom 9. vijeka zabilježeno je stvaranje saveza između Arapa sa Sicilije i južne Italije sa Neretljanima, iskusnim moreplovcima sa istočne obale Jadranskog mora protiv Venecije i njene dominacije na Mediteranskim morima. Česti su bili njihovi sukobi sa Venecijancima pod patronatom Bizanta koji je takođe ratovao protiv Neretljana u pokušaju da ovlada s njima. Oko 830. godine intenzivira se i sukob između Venecijanaca i Neretljana jer Neretljani sve više pljačkaju venecijanske brodove. Sve veći broj napada i sve veća blizina napada Neretljana prema sjeveru natjerali su Venecijance da preduzmu napad. Godine 839. venecijanska flota napada na istočnu Jadransku obalu ali bezuspješno jer im flota biva uništena.

¹⁵ U isto vrijeme Umajadi napadaju na Carigrad.

¹⁶ Ivan Karlović oslobađa Solin od Arapina, koji je udario sramotan harač na grad. U novijim pjesmama prenesen je taj isti motiv na Solun i na Bolanog Dojčina.

Iste godine 839. Arapi zauzimaju Taranto na jugu Italije od Bizanta, koji je branila venecijanska flota, dok već sljedeće 840. uspješno uništavaju većinu venecijanske flote čime postaju najjača pomorska sila na Mediteranu i Jadranu. Njihovom uspjehu najviše pridonose Neretljani i savez koji sklapaju sa njima. U pokušaju kontranapada Venecijanaca oni bivaju ponovo poraženi na obalama istočnog Jadrana iste 840. godine. Godine 842. Arapi zauzimaju i Bari, najveću luku u regiji. Godine 846. Neretljani napadaju priobalni grad Caorle u blizini Venecije. Tada je uspostavljena sigurnost za plovību i trgovinu jer s Arapi sada kontrolisali Mediteran od obala Iberije pa sve do Egipta, kontrolišu glavne plovne morske rute i luke.

Perzijski geograf Ibn Khurrādādhbī u svom djelu *Kitāb al-Masālik wa'l-Mamālik* (846. – 886.) napisao je da oni što dolazi kroz more Magriba (Mediteransko more) su Sakalibe, robovi iz al-Rūma (Bizantije), franački i langobardski robovi. Sakalibe iz al-Rūma mogu biti porijeklom sa Balkana. Sakaliba robovi su bili na cijeni i nekad mnogo skuplji nego npr. robovi iz Afrike. On prenosi informaciju da su posebno bile cijenjene Sakaliba djevojke iz al-Rūma (Balkan) koje su bile prelijepa i postale majke mnogih budućih muslimanskih vladara. On takođe prenosi i da Andaluzija imala ekskluzivno pravo u trgovini Sakaliba robovima koji su bili enusi. Po dolasku u Andaluziju išli bi u Bajanu (Buna/Bojana) u Almeriji gdje je vršena kastracija i dalja prodaja.

Nakon što su Arapi ostvarili kontrolu nad većim dijelom južne Italije, postepeno su prelazili preko jadranskog mora i napadali njegove istočne

obale. Na početku su napadali na bizantijska uporišta Budvu, Risan i Kotor¹⁷. Godine 868. arapska flota napada Dubrovnik. Kasnije su se napadi proširili i na ostale gradove u Dalmaciji kao što su Split i Trogir.

Savez Neretljana sa Arapima će omogućiti veliki uspjeh ljudi sa istočne obale Jadranskog mora u islamskoj Iberije - Andaluziji i fatimidskoj sjevernoj Africi sve do 11. vijeka. Neretljani, ili kako su ih još zvali Pagani ili Marijani, nisu primili kršćanstvo (za razliku od svojih susjeda) nego su dugo ostali vjerni svojoj staroj religiji zadržavajući tako i svoju nezavisnost¹⁸. Među Neretljanima kršćanstvo biva raširenije tek od 890. godine. Zanimljivo je i da je naziv Pagani sačuvan na Balkanu i dosta kasnije, u imenu jedne druge grupe ljudi u Bugarskoj. Lokalni stariji nazivi za bugarske Vlahe Pomake koji su prešli na Islam je je Ahryani (pejorativno u značenju nevjernici / nevjernici) ili Pogani (Poganets / Pogantsi)¹⁹. On su jezički i kulturno povezani sa drugim vlaškim grupama kao što su Armani, Karaguni, Karakačani, Torbaši i Gorjani.

Preokret ponovo dolazi sa novim bizantijskim carem Bazilom I čije porijeklo je povezano sa Balkanom i Sakalibama²⁰. Bazilij uspijeva da organizuje savez balkanskih naroda pod vlašću Bizanta za zajedničku borbu protiv Arapa i Neretljana 869. godine na moru ali i kopnu. Bizant zadržava inicijativu novim napadom sa mora godine 871. Bazilij nudi Neretljanima savez koji oni očito odbijaju, jer se borbe nastavljaju. Malo zatim Bizant ponovo zauzima Bari od Arapa i stavlja ga pod svoju kontrolu. U zauzimanju Barija pomažu svi Dalmatinci osim Neretljana. Malo zatim godine 880. Bizantijanci zauzimaju i

¹⁷ Napad su izvršili Mauri/Saraceni sa Sicilije.

¹⁸ Dokaz da neretljanska kneževina nije u 1102. ušla u sklop arpadovskih (ugarških) zemalja, jeste činjenica, da Arpadovići nisu nikada nosili u svojoj tituli ime bilo koje zemlje, koje bi moglo upućivati na stjecanje vlasti nad Paganijom." O Neretljanima Klaić zaključuje: "U sudbonosnim časovima Hrvatske, početkom 12. vijeka (preuzimanje od strane Ugara), neretljanska kneževina nije, koliko je danas poznato, uopće sudjelovala. Neretljanski su knezovi i dalje sačuvali vlast u svojoj zemlji.

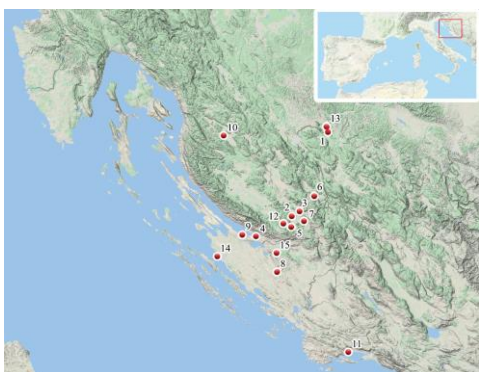
¹⁹ Postoje još i imena marvak ili poturnak ali su ona novijeg doba. Masovni prelazak na Islamu stanovnika planinske oblasti centralnog djela Rodopa dogodilo se između 16. i 17. vijeka. Prema 'Zakonicima biskupa Filipopolisa' i češkog historičara i slaviste Konstantina Jirečka sredinom 17. vijeka, neki bugarski poglavari pristali su da masovno postanu muslimani (Pagonoi -> Pagani -> Pogani -> Poganci / Pogaci -> Pomaci). Ovo daje mogućnost da je i oficijelna religija Neretljana bila islam!

²⁰ Perzijski pisci kao što su Hamza al-Isfahani ili al-Tabari, nazivaju Bazilija i njegovu majku Sakalibama.

Taranto od Arapa. Ohrabreni ovim događajima Venecijanci 887. godine ponovo napadaju Neretljane, ali ni ovaj ne uspijevaju i ponovo gube flotu.

Historičar Abu Zayd al-Balkhi (850. – 934.) navodi da postoje tri glavna centra iz kojih dolaze Sakalibe i to su Kuyaba, Slawiya i Artania. Ibn Hawqal tvrdi da niko nikada nije posjetio Artaniju jer lokalno stanovništvo ubija svakog stranca koji pokušava da prodre u njihovu zemlju. Oni su prodavali kože, olovo i robove u Kuyabu. Artania, čija lokacija do danas nije utvđena mogla bi biti (N)ar(en)tanija, a Slawiya – Slavonija.

Neretljanske gusare spominje i talijanski historičar M. Amari. On prenosi zapis arapskog historičara i geografa iz 14. vijeka, Abu'l Fida'ya. On navodi da se 928 ili 929. godine na obali Magreba i Sicilije pojavila Neretljanska gusarska flota od 30 brodova koja je zajedno sa Arapima opljačkala Kalabriju²¹, Korziku i Sardiniju. Putopisac Ibrahim ibn Yaqub (961–962) smjestio je Sakalibe, zapadno od Bugarske, u planinsku zemlju i opisao ih kao nasilne i agresivne. Smatra se da su se nalazili na zapadnom Balkanu.

SLIKA – Lokacije pronađenih rimskih novčića porijeklom iz Iberije, izvor M. Čelhar

Perzijski geograf Ibn al-Faqih al-Hamadânî (10. vijek) opisuje Sakalibe i navodi da postoje dvije

vrste istih. Jedni su tamnopusi i crnokosi a žive uz mora, dok su drugi dublje u unutrašnjosti iste zemlje a koji su svjetlije puti.

Na obalama Jadranskog mora, ali i dalje u unutrašnjosti otkriveni su nalazi rimskih novčića porijeklom iz Iberije. Novčići su kovani u rimskim kovačnicama u Iberiji, u periodu od 3. do 1. vijeka PNE, a najveći broj je kovan u gradu Castulani. Ti novčići su pronađeni na potezu od Zadra (Liburnija) na obali Jadranskog mora, do Bosanske Krupe (Japodija) na rijeci Savi, što jasno pokazuje put trgovaca koji su ih koristili. Ovi novčići su dokaz povezanosti Balkana i Iberije, te njihove morske trgovačke veze. Ovi novčići su pronađeni na istom lokalitetu kao i sjevernoafrički novčići iz Kartage i Numibije, kojih je do sada pronađeno najviše.

Najraniji i najznačajniji primjeri islamskog kovanog novca na Balkanu potiču iz 8 vijeka kada je na snazi bila ekspanzija Umajadskog kalife Mervana II al-Himara (744. – 750.). Ti primjerci islamskih srebrnih kovanica su nađeni u selu Potoci, blizu Mostara. Drugi islamski kovani novci su cirkulisali prema balkanskoj obali poput Sulejman b. 'Abd al-Malika (715. – 717.), kalife al-Mutawakkila (861-862), ali i tokom narednih perioda drugih arapskih vladara. Bosanski historičar Ali Dede (16. vijek) u svom djelu Rissalat al-intissab ostavio je mnogobrojne dragocjene informacije o muslimanima nastanjenim na Balkanu, u periodu između 9. i 10. vijeka. On je zabilježio, pored ostalog, sljedeće bugarske islamske kovanice sa ugraviranim imenima Samanidskog emira Ismail ibn Ahmeda (892. – 907.), zatim al-Muktafia (902. – 908.), kao i bugarskog kana Jahfara ibn-Abdallaha. Veliki broj seldžučkih kovanica su bile široko upotrebljavane, naročito tokom Osmanlijskog napredovanja na Balkanu.

²¹ Sakaliba robovi dovedeni iz Kalabrije su najvjerovatnije bili balkanskog porijekla. Neki od njih mogli su biti langobardski i venecijanski ratni zarobljenici, dok su neke od njih mogli čak dovesti

i neretljanski gusari. U nekim slučajevima, Arapi su mogli zaobići posrednike hvatanjem robova ili unajmljivanjem plaćenika balkanskog porijekla na jadranskoj obali.

Nakon propasti Rimskog carstva, potomci ovog naroda utjecali su na obnovu i razvoj Balkana. Njihovo znanje o starim putevima olakšalo je komunikaciju i ponovo pokrenulo trgovinu preko Balkana. Ti su ljudi imali pristup staroj rimskoj cestovnoj mreži koju su nastavili da koriste. Artefakti otkopani (npr. grobne ploče) u Srbiji ukazuju na degradaciju izrade ukrase. Vjeruje se da su novi stanovnici (nastali miješanjem autohtonih i pridošlica) kopirali stil od svojih drevnih prethodnika²². Oni se postepeno miješaju sa drugim ljudima koji se doseljavaju sa sjevera u prodorima Gota, Avara, Slavena i drugih. Ovi ljudi s vremenom postaju poznati pod nazivom Neretvani/Neretljani (tal. Narentani).

Većina stanovnika primorja, a posebno narod Neretljana, je nastavio svoj stari običaj i bavio se gusarstvom - otimanjem i trgovinom robovima. Neka od danas poznatih gusarske „jazbina“ su: Senj, Omiš, Makar, Neretva (Ploče/Perač i Blace), Ulcinj, Korčula, Lastovo, Lokrum i Slano (Grbljava), a neka od imena poznatih gusara su: Hasan Baba, Šaban Dalmatinac, Petar Perlić, Roša harambaša, Moro gusar, Nuh Reis, Malik Ayaz Sultani ili Melek Jaša Dubrovčanin. Tragove prodaje robova iz naših krajeva, prema muslimanskoj Iberiji, bilježimo već od 9. vijeka. Najstariji spomen robova u Bosni je iz 1080. godine. Tada je u ropstvo prodan „Maracus de Radoslauo de Narento“ (Marko Neretljanac sin Radoslava).

U djelu De Administrando Imperio koje je potpisano imenom bizantijskog cara Konstantina Porfirogeneta (905. – 959.) piše da se Neretljani nazivaju Paganoi a zemlja Pagania, dok ih u rimskim izvorima nazivaju Arentanci a njihovu teritoriju Arenta²³. U početku napadaju brodove koji prevoze robu kroz Jadransko more preko istočne obale, ali polako njihovi napadi dolaze i na zapadnu obalu Jadranskog mora, koja je tada pod vlašću Lombarda ili Bizanta. U svom djelu

bizantijski car Porfirogenet je zapisao: "ni sagene ni kondure Neretljana ne polaze u rat ni protiv koga, osim ako ih netko napadne, nego s tim brodovima trgovci plove od luke do luke po neretvanskom kraju i po dalmatinskom zaljevu sve do Venecije."

SLIKA – Neretljanska teritorija poznata kao Paganija u 9. vijeku, izvor Wikipedia

Snaga Neretljana iz tog doba vidi se i tituli kralja (rex) koju su oni nosili. U Vatikanskoj arhivi gdje je pronađeno pismo iz 1050. godine u kojem se spominje neretljanski vladar Berigoj kao rex Marianorum. U Sumpetarskom kartularu, poljičkom zakoniku iz 1080. godine, spominje se neretljanski vladari Slavac, Jakov i Rusin, kao i titula kralj Slavena, uz titulu kralj Primorana.

Trgovinom robljem, koje je bio unosan posao, bavili su se i bosanski ban i vlastela, a često i sami roditelji osobe koja bi bila prodana u roblje. Drugi spomen robova je iz 1180. godine, u pismu koje je Teobald, izaslanik pape Aleksandra III., uputio banu Kulinu, zatraživši pri tome da papi u znak poštovanja pošalju između ostalog i dva roba. Robove su često prodavali i sami roditelji, većinom zbog socijalnih neprilika, te mogućnosti za boljim životom i napretkom.

Osim robovima, trgovalo se ponajviše drvnom građom i rudama, posebno željezom i olovom iz dinarskih rudnika u zaleđu Jadrana. Osim

²² A. Evans: Ancient Illyria - An Archaeological Exploration

²³ Ostali su još sačuvani i nazivi Orontska banovina ili Neretljanska kneževina (lat. ducatus Naroniae, grč. Orontes)

trgovine raznom robom Dalmatinci su prodavali i robove većinom dovedene iz zaleđa, poznate kao Sakalibe. Trgovište Drijeva²⁴ (Dračevo) je bilo poznato kao centralno mjesto za prodaju roblja. Do Drijeva su putevi vodili uglavnom dvjema glavnim cestama sa sjevera, Via Narente i Via Drina i dalje prema moru, ali i ceste koja je spajala Livanjsko i Trebinjsko polje. Lokacija Drijeva je ista kao i lokacija ardijskog trgovišta, helenskog emporija, rimske Narone, glavnog centra za trgovinu iz tog vremena, što je jasan pokazatelj kontinuiteta trgovine na ovom mjestu²⁵.

Muslimani se spominju između 8. i 13. vijeka i u slivovima rijeka Tise, donjeg Dunava, donje Save²⁶, Morave i Drine, te u Makedoniji, Bugarskoj, Ateni i Solunu. U 10. i 11. vijeku građene su na teritoriji bizantskog carstva džamije²⁷. O muslimanima u Europi je pisao i Abu Hamid al-Andalusi koji je boravio u Ugarskoj između 1150 i 1153. godine i naišao mnogo ratnih plaćenika muslimana koji su za nekoliko godina pobijedili 12 bizantijskih vojski²⁸. Među mađarskim muslimanima živio je neko vrijeme naučnik Abu Hamid al-Garnati (1080. – 1169.) i o njima ostavio zanimljive zabilješke²⁹.

Arapski geograf Abu Abdallah Mahomed Ibn Idris (1099. - 1166.) zabilježio je god. 1154. da na istočnoj jadranskoj obali žive Sakalibe. Tokom vladavina ugarskih kraljeva Andrije II (1205. – 1235.) i Ladislava Kumana IV (1272. - 1290.)

‘veliki broj Ismaelita i Saracena je naselio unutrašnjost Balkana’, te se kretao prema istočnoj obali Jadrana.

SLIKA – Dio mape Tabula Rogeriana od Ibn Idrisa koji prikazuje Mediteran iz 1154. godine, izvor K. Miller

I Toma Arhidakon (1200. – 1260.) spominje kako su Sakalibe sa Jadrana imali kontakte sa muslimanima, ‘tokom arapske ekspanzije na obale Primorja’. Kasniji dokumentarni koji spominju muslimane u Podunavlju, dolaze od Vladimira Bazalija, iz 1354. godine.

Stanovništvo u Dalmaciji i dalje u zaleđu bilo je religijski jako raznovrsno. Osim priznatih i dozvoljenih kršćana, bilo je dosta zabranjenih i nepriznatih pokreta, kao i veliki broj starovjercata, naročito među Vlasima, koji su zadržali svoju staru organizaciju i način života. Osim toga doseljavanje novog stanovništva donosilo je i

²⁴ Naziv nastao od riječi drvo (drijevo – rus. derevo) u značenju brod-most-prijelaz. Treba naglasiti da drijevo sa značenjem brod potiče iz dubrovačkoga govora, razlikuje i grafijski natuknice drvo i drijevo, a ne samo semantički. Drvo sa značenjem lignum može biti pisano kao darvo, dervo, drrivo, a kad piše drjevo, onda to isključivo znači brod.

²⁵ Važnu ulogu u trgovini bosanskim robljem zauzimao je i trg Brštanik (sjeverno od Stoca) koji se prvi put spominje oko 1235. godine u povelji srpskog kralja Uroša I. Ovo trgovište je više gravitiralo prema Dubrovniku nego Drijeva.

²⁶ Na širem prostoru Srijema i sjeveroistočne Bosne je bilo oko trideset velikih muslimanskih sela, naseljenih od strane mađarskog kralja za zasluge u ratu protiv Bizantije. Zajedno sa Mađarima i muslimanima ratovali su i Bosanci pod banom Borićem. Dio ovih muslimana naseljen je i u Bosni u Kalesiji.

²⁷ Po ugovoru sklopljenom 1027. godine između bazileusa Konstantina VIII (1025 - 1028) i fatimidskog halife 'Ali az - Zahira (1021 - 1026), trebalo je da se obnovi stara carigradska džamija i

mezar al-Ansarija. Abu Ayyub al-Ansari (? – 674.) je jedan od prijatelja poslanika Muhammed a.s. i učesnik prve arapske opsade Carigrada. Tu je poginuo kada su Arapi 674. godine pokušali osvojiti grad i po njegovoj želi, kako kaže legenda, sahranjen je kraj gradskih zidina. Taj dio grada, sada poznat kao Eyup je i prije imao arapske korijene jer mu je staro ime Kosmidion (po kršćanskim svecima arapskog porijekla Kozmi i Damijanu).

²⁸ On spominje Magribince (zapadne muslimane). Neki od zarobljenika koje su Bizantinci zarobili iz Ugarske vojske bili su Srijemci - muslimani koji su se zvali Halusije ili Kalisije. Njih, također, spominju i Kinam i Abu Hamid.

²⁹ Njegov stariji sin je ostao iza njega u Mađarskoj, da bude muftija tamošnjim muslimanima. Yaqut al-Hamawi (umro 1229.), pisac proslavljenog geografskog rječnika Mu'gam Al-Buldan, bilježi u svom djelu da je lično razgovarao u Halebu s muslimanskim studentima iz zemalja mađarskog kralja. To znači da je u 12. i 13. stoljeću bila živa kulturna razmjena s Istokom i da su Balkanci djelovali na područja islamske kulture.

nove situacije. Svi ovi „pagani“ bili su materijal za trgovinu robljem, a posebno balkanski bogumili. Proglašenje heretikom bila je dozvoljeno i dovoljno za promjenu statusa u roba³⁰. Arapski izvori spominju bogumile poput recimo Ebul-Feth es-Sahristani (? – 1153.) i Ali Ibn Ahmed ez-Zahiri (? – 1064.) u svojim djelima pod istim nazivom El-mileu venihal (‘Vjere i sekte’). Pored ove dvojice muslimanskih historičara i arapski kršćanski historičar po imenu Seid Ibn Bitrik (? – 940.) nešto ranije spominje blagonaklonost bogumila prema Islamu, odnosno ‘određene sličnosti sa islamskim vjerovanjem’. Ovo je moglo značiti da bi Sakalibe lakše postajali balkanski bogumili, nego baltički starovjerci.

Tokom svoje posjete jadranskoj obali arapski putnik Ja’kut el-Hamavi u svom djelu Mu’džem bilježi da ‘tamo postoje slavenske i muslimanske grupe koje žive jedne pored drugih’. Stari historijski izvori spominju muslimanske putujuće trgovce - Ventitiiviri. Oni su bili Pecenegezi, Kazari, Volga Bugari sa donjeg toka Dunava, Kalisije, Kumani (R. Polovci) i Saraceni (H. Hysmaeliti) koji su bili uglavnom graničari uživajući slobodu vjerskog prakticisma, uz obavezu da štite granice i poštuju zakone. O njima „kao vojnicima i trgovcima koji puno putuju“ tim krajevima je pisao arapski putopisac Muhammed al Istahri el-Farisi³¹. Arapski pisac Ibn Fadlan je u 10 st. proputovao Balkan i tom prilikom opisao muslimansku grupu Baksire kao najsjevernije muslimane u to doba³².

O Neretljanima koji su prihvatili islam i ostali da žive u svojoj zemlji nemamo gotovo nikakvih podataka. Oko 1200. godine spominje se

neretljanski knez – Melek (Malik?) Domald³³. On je rođen oko 1160. godine. u gradu Livnu (Hlivno). U 12 stoljeću, Melek Domald je vladao dijelom neretljanske regije u Hercegovini. O tome nam bilježi hronika (Cronica di Slavonia). On je bio i vladar župe Sidrage. Domald je bio poznat kao zaštitnik Dalmacije u ratu sa Venecijancima i Ugarskom. Otpor je kulminirao kratkim ratom na kopnu i moru 1229. godine gdje su na strane Domalda bili i omiški gusari Kačići. Islamsko prisustvo u tom dijelu jasno potvrđuju tri generacije Domalda, a Melek je bio poznati vladar na tom prostoru³⁴. Djed mu je bio poznat pod nadimkom Zolojn (Zoloyin – iskvarno od Dhu’l-ayn), što bi na arapskom značilo Jednooki. Ovo je i vrijeme kada Venecijanci ruše Bizantijsko carstvo, ali ne uspijevaju slomiti snagu Neretljana!

Značajnija dokumentacija za trgovinu robljem iz Bosne u Sredozemlje, između 13. i 15. vijeka, a koja se odnosi na dalmatinsku obalu, dolazi iz Dubrovnika. Dosta podataka dolazi i iz pisanih zapisa iz gradova Skradina, Šibenika, Trogira, Zadra, Splita i Korčule. Porast prodaje robova iz Bosne katalonskim trgovcima, bilježi se u dubrovačkim izvorima krajem 14. vijeka³⁵. Prema podatku iz 1248. godine, za vrijeme krstaških pohoda na Bosnu tridesetih godina 13. vijeka, u vrijeme vladavine bana Mateja Ninoslava, odvedeno je iz zemlje više hiljada „heretika“. Ne tako rijetko i priznati i dozvoljeni kršćani prodavani su takođe u roblje. Roblje se uglavnom izvozilo na tržišta Apulije, Sicilije, Afrike i Iberije, većinom uz posrednike Katalonce Sakalibe, koji su samo radi toga dolazili galijama u Dubrovnik, na Korčulu i u ušće Neretve.

³⁰ Ostao je podatak o robovima koji su bili oba roda, a koji su se izvozili, bili su iz Bosne, oko 1282. godine, iz Usore, iz krajeva na Sani i Vrbasu, iz Uskoplja, Vrhbosne, itd.

³¹ Ove grupe su bile spominjane u 11. i 12. vijeku u djelima različitih učenjaka (muslimana i nemuslimana) poput Abu Hamida al-Garnatija, Jovana Kinamosa i Nikite Homijeta. Jedan dokumenat iz 1196. spominje muslimanske trgovce u Bosni “Hysmaelite vel Bissen”.

³² I značajan broj toponima govori o prisutnosti ovih ljudi na našem prostoru: Kumanovo (Makedonija) po Kumanima, Sarači i Saračica (BiH) po Saracenima, Agarenci ili Agaroivići (BiH) po Agarenoi-ma,

Kalesija i Kalesići po Kazarima ili Kalizama, Pečenegovići (BiH) po Pečenegezima, Tatarbudžak (BiH) po Tatarima.

³³ Riječ Domald bi mogla biti apelativ, nego riječ – damad/šamad (as-Samad), što bi značilo vođa/knez.

³⁴ J. G. Wilkinson u svom djelu The History of Dalmatia and Ragusa - The Uscocs iz 1848. godine spominje se i Neretljanski princ Mu'nis.

³⁵ Preživio je podatak da su neki Venecijanci su iz Bosne kupili 20 robova, po cijeni od 5-10 soldi, u 1281. godini. Zapisano je, da je Marin Radostić, od Bosanca Prvoševića kupio izvesnu Radoslavu, ćerku Tvrdosa, koju je preprodao u Barceloni, u 1391. godine. U Bosni je Petko Tavčić kupio robinju Stanku i prodao je trgovcu iz Barcelone za 18 dukata, u 1389. godini.

Još jedan trag toj trgovini i muslimanima je i običaj preživio do danas na Korčuli. Radi se o specifičnom kolu pod nazivom moreško kolo³⁶, a kao takvo izvodi se danas i u Španiji u regiji Valensije, sakalibaškom uporištu. Slično kolo zabilježeno je u cijeloj Dalmaciji, na Lastovu, Trogiru, Pagu, Šibeniku te u Ulcinju i okolini³⁷.

SLIKA – Korčulanci izvode svoje poznato kolo

Savez neretljanskih gusara sa Arapima dovodi do formiranja gusarske državnice u Ulcinju i njegovom zaleđu. Ulcinjska gusarska republika bila je potpuno nezavisna i samostalna od svoje okoline i tadašnjih velesila. Postoje zapisi da su Ulcijani između 1320. i 1347. godine napadali brodove koji su se kretali kroz Jadransko more. Kako je trgovina robljem bila njihova osnovna djelatnost, Ulcinj je bio poznat i kao trgovište robljem, a posebno onim egzotičnim - crnim ljudima iz Afrike. Trgovanje robljem dovodi u Ulcinj mnoge Afrikance, od koji neki postaju slobodni građani republike a njihovo potomstvo poznato je i danas. Porast prodaje robova iz Bosne katalonskim trgovcima, bilježi se u dubrovačkim izvorima krajem 14. vijeka³⁸. Još jedan trag ovoj populaciji i njenom širenju po Balkanu je i običaj žeženja (kauterizacija) prisutan samo u Livnu i okolini, vjerovatno donešen od

strane ovih Ulcinjana. Kauterizacija je svojstvena za afričke narode, dok su se stari Balkanci uglavnom tetovirali.

SLIKA – Ulcinjska porodica iz 20. vijeka porijeklom iz Afrike

Bosanski vladari su nastojali da se djelatnost trgovine robljem ukine, a početkom 15. vijeka to je bilo i zvanično zabranjeno u Drijevimima. Kasnije se institucija ropstva prikriva legalnom kupovinom radne snage putem ugovora obje strane. Od sredine 15. vijeka hvatajući Bosance i prodajući ih, robcima³⁹ su sarađivali i sa Osmanlijama. Najbolje su prolazili pri hvatanju značajnijih ljudi, predstavnika vlastele, za koje su kasnije Osmanlije tražile velike otkupe. U drugoj polovici 15. vijeka situacija u Bosni se mijenja i robovi koji se prodaju na mediteranskim trgovištima sve manje dolaze iz Bosne.

Godine 1373. uprava grada Splita donosi odluku u kojoj se zabranjuje svim stanovnicima grada kupovina, prodaja, otuđivanje, dovođenje ili odvođenje robova i ropkinja koji bi se zatekle u gradu, izvan grada Splita. Vrlo slična odredba postoji i za područje grada Trogira. Na osnovu

³⁶ Moreško kolo je tradicionalno plesno kolo, nastalo kao takvo u Andaluziji. U Andaluziji se kolo zove "Mauri i kršćani" simbolizirajući borbu između juga i sjevera u Andaluziji. U Andaluziji ovo kolo je najzastupljenije u pokrajini Valensija gdje je i bila najveća koncentracija pridošlih Sakaliba sa Balkana. Najstariji spomen ovog kola u Andaluziji je iz 1150. godine. Kolo izvorno potiče iz prahistorije i moreško kolo je njegova prilagođena verzija. Zanimljivost korčulanske varijante je da nema kršćanskog kralja nego su oba muslimani. Ovdje je očita lokalna borba za prevlast između bijelih i crnih trgovaca robljem. Kolo personificira borbu između Berbera i Sakaliba.

³⁷ Gusarsko kolo Dumšaraveli iz Ulcinja.

³⁸ Preživio je podatak da su neki Venecijanci su iz Bosne kupili 20 robova, po cijeni od 5-10 soldi, u 1281. godini. Zapisano je, da je Marin Radostić, od Bosanca Prvoševića kupio izvesnu Radoslavu, ćerku Tvrdosa, koju je preprodao u Barceloni, u 1391. godine. U Bosni je Petko Tavčić kupio robinju Stanku i prodao je trgovcu iz Barcelone za 18 dukata, u 1389. godini.

³⁹ Ljudi koji su hvatali druge ljude i prodavali ih nazivaju se robcima u to vrijeme.

odluke komune Korčula iz godine 1397. zabranjena je preprodaja robova za njihove stanovnike, tj. moguće je kupiti roba samo za ličnu upotrebu. Na odluci je zabilježen neretljanski zaliv kao glavno mjesto trgovine, kamo je roblje dopremano iz unutrašnjosti Bosne i odakle se preprodavalo dalje, najprije po dalmatinskim gradovima, a onda i „preko mora“ u druga mediteranska područja.

Da se trgovina robljem sa zapadom nastavila i kasnije svjedoče arheološki nalazi sa ostrva Drvenik⁴⁰. Na ostrvu Drvenik, na ulazu u trogirski zaliv, u uvali Krknjaši, u toku arheološkog istraživanja pronađena je kasnosrednjovjekovne posuda andaluzijske produkcije iz 15. vijeka. Posuda je jako oštećena po površini zbog djelovanja mora, ali se ipak može tačno determinirati. Ta luksuzna roba česta je na našim kasnofeudalnim dvorovima i u dalmatinskim gradovima, a njen nalaz u uvali Krknjaši ukazuje na jedno od mjesta gdje su brodovi sidrili na svojim putovanjima uz istočnu obalu Jadrana. Ovo ostrvo pod imenom Proterias spominje i grčki putopisac Pseudo Skilak.

Kako je Bosna, zbog svoje bogumilske populacije, najviše stradala zbog trgovine ljudima, protestovali su bosanski kralj Stefan Ostoja i herceg Hrvoje, u 1400. godini, dubrovačkim vlastima. Kako su gusari i trgovina robljem nanosili više štete nego koristi Dubrovniku, posebno oni ulcinjski, dubrovačke vlasti se sve više okreću zagovaranju prestanka trgovine robljem iz Bosne i okoline⁴¹. Ista odredba je važila u 1387. za Korčulu, a ponovljena je u 1418. još strožije. I Venecijanci prate tu novu politiku. Mletački senat je u 1455. zabranio trgovinu slavenskim i arbanaškim robljem. Odredbe

Korčulanske i Dubrovačke Republike nisu bile mnogo poštovane⁴².

U 1465. se pominju lovci na robove “ropci” (raptores hominum) u dubrovačkim arhivskim knjigama, kao Vlasi iz trebinjskog kraja. Zabilježeni su podaci i o Vlasima koji se spominju kao robovi i trgovci robljem. Zabilježeni su podaci o robovima u posjedu Vlaha, koji su se mogli koristiti u raznim poslovima vezanim za stočarsku privredu. Robove su imali i vlastelinske porodice i često su ti robovi dolazili do visokih pozicija i tako zaradili svoju slobodu. Primjer je zapis o Radiču Grupkoviću, sinu kućanika Sandalja Hranića Kosače, koji je obavljao za Kosače iste ove poslove kao u navedenim primjerima i koji se iza 1450. godine u ispravama navodi kao slobodan čovjek uz epitete vlastelin i knez, onda zaključujemo da su i bosanski robovi mogli biti formalno oslobođeni i ući u red vlastele⁴³.

Da se trgovina robljem nastavila i dalje a i kakvog je karaktera bila najbolje govori naredba upravnika venecijanske Dalmacije Leonarda Poscola iz 1647. godine. Naime naredba je namijenjena gusarima Morlacima i traži od njih da u dalmatinskom primorju love robove za veslače venecijanskih ratnih galija i da će svaki dovedeni rob biti plaćen 20 dukata.

Pomorski gusari koji su pljačkali dalmatinsku obalu zarobljavali su i lokalno stanovništvo te ih prodavali u roblje. Kopnenim i morskim putem robovi su otpremani prema islamskim zemljama, posebno Andaluziji. Venecijanci su bili uključeni u trgovinu robovima, ratnim zarobljenicima koje su zarobili tokom brojnih ratova protiv neretljanskih gusara koje su vodili tokom svoje rane historije. Sami Neretljani su takođe bili uključeni u porobljavanje i trgovinu robova (Galičana, Franca/Njemaca, Avara, Langobarda,

⁴⁰ Primjetna je sličnost imena trgova za prodaju robova Drijeva i Drvenik.

⁴¹ U 1413. godini Malo Vijeće u Dubrovniku je izdalo novu naredbu protiv trgovine, a Veliko Vijeće je obnovilo naredbu u 1416. protiv trgovine koju naziva “turpis mercantia.”

⁴² U 1418. žali se bosanski vojvoda Jurjević zbog trgovine na ušću Neretve, na šta Republika odgovara, da se “svom snagom trudi i radi na tom da se to zlo spreči”.

⁴³ Vlah bosanskog bana Tvrtka, Bogosav Bratoslavić 19. decembra 1365. godine prodao je svoju robinju Radoslavu iz Tilave za 24 perpera.

Vizantinaca, Vlaha, Anta i drugih) ali i svojih sunarodnika.

Na porijeklo Neretljana upućuju i imena niza njihovih vođa iz 12. i 13. vijeka, kao što su Juran, Nikola, Brena (Brenkon), Sebenna, Malduk, Kajalisio, Koloman, Tolen, Osor (Osorio), Saracen, Domaldo, Petar, Primislav, Dališ, itd. O njihovom porijeklu svjedoči i talijanski putopisac Albert Fortis u svom djelu "Put po Dalmaciji", objavljenom 1774. godine, bilježi: "Čamčići kojima Neretljani plove po svojoj rijeci vrlo su maleni i lagani. Oni ih nazivaju čopulama, istim imenom kojim se služe Morlaci s Krke i Cetine za svoje čunove. Neretljanske čopule nisu od samo jednog drvenog trupca nego od vrlo tankih daščica koje su spojene unutarnjim rebrima". Znači i Omišani (Morlaci sa Cetine) i Neretljani imaju isti vlaški naziv za male čamce – čopula, sa karakterističnim deminutivnim sufiksom „ul“⁴⁴. Neretljani su bili nastanjeni na istočnoj obali Jadranskog mora i dijelom zaleđa, sa teritorijom od grada Omiša i njegovog zaleđa, pa do priobalja ušća rijeke Neretve i njenog zaleđa. Konfiguracija terena obale, priobalja i zaleđa omogućila su im veliki nivo sigurnosti i nezavisnosti, kao i mogućnost napada i odbrane iz njihovih baza.

SLIKA – Omiški zaliv i njegovo zaleđe, pogled sa sjevera na luku Omiš na moru (desno na slici) i luku iza planine na rijeci Cetini (lijevo na slici),
izvor Wikipedia

⁴⁴ Osim ovoga u djelu se spominje i da se Morlaci između sebe nazivaju Vlasima. Donosi i popis narodnih vlaških pjesama među kojima je i poznata „Hasanaginca“. Opise izvorne vlaške nošnje, običaja, instrumenata kao što su gusle itd. A. Fortis se smatra i začetnikom morlahističkog pokreta čije ideje doprinose nastajanju

Omiški su gusari sagradili podvodni zid (mostina) u koritu rijeke Cetine na samom ulazu u more, koji je bio neobično važan jer se nije vidio i imao je samo jedan otvor prilagođen omiškim brodovima koji se mogao zatvoriti lancima, pa bi se neprijateljski brodovi tu nasukali ako bi ih pokušali slijediti.

SLIKA – Neretvanski zaliv i njegovo zaleđe, pogled sa sjevera na luke Ploče i Blace na moru (desno na slici) i luke u močvarama iza planine u rijeci Neretvi

Omišani su imali brodove koji su bili građeni tako da su se mogli zavlačiti u skrivene uvale kanjona rijeke Cetine, a neprijatelji bi se redovito nasukali na mostinu. Osim toga kontrolisali su i ostrva ispred svoje obale. Zbog te konfiguracije njihova osnovna djelatnost je bilo jako rizično gusarstvo. Historija njihovog plovljenja Jadranom i Mediteranom ide još od doba ilirskih moreplovaca, službe Rimljanima, Bizantiji, itd. Osim gusarstva poznati su bili i po trgovini robljem. Na njihovoj teritoriji nalazilo se i jedno od najpoznatijih trgovišta robljem u Europi.

Sakalibe u Italiji, Siciliji i Magrebu. Sakalibama su se nazivali i robovi prodavani u Siciliji, Africi i Andaluziji. U arapskom svijetu, Sakaliba je obavljao razne dužnosti, bili su sluge, enusi, robovlasnici, vojnici robovi, čuvari kalifa i slično.

Ilirskog pokreta nekih 50 godina poslije. Oba pokreta su promovirala ideju da su današnji stanovnici Dalmacije potomci autohtonih stanovnika Ilira, odnosno njihovih nasljednika Vlaha. Veliki dio stanovnika Dalmacije, sve do 19. vijeka svoj jezik su nazivali ilirski, kao i većina učenjaka i pisaca iz tih vremena.

U Iberiji, Maroku, Damasku i Siciliji, njihova vojna uloga je bila usporediva s onom Mamluka u Osmanlijskom carstvu. Mnogi od njih su postali enusi palača kalifa, te tako stekli veliki uticaj i drugim islamskim zemljama.

SLIKA – Prikaz Aghlabidskog emirata Ifrikije (800. – 909.), izvor Wikipedia

Konstantne migracije stanovništva sa istočne na zapadnu obalu Jadranskog mora formirale su značajnu populaciju ovih ljudi posebno u južnoj Italiji. Njihov kontakt sa Arapima zabilježen je oko grada Lucere⁴⁵ a sačuvan je čak do 14. vijeka od kada imaju zabilješke biskupa A. Kozotić u kojima se ovi ljudi spominju. U početnoj fazi razvoja trgovine dalmatinskih gradova i arapskog svijeta, dalmatinski brodovi su plovili prema Andaluziji, a kasnije sve unosnija trgovina se razvijala sa istokom, a posebno sa islamskim Egiptom gdje su vladali Mamluci (porijeklom sa Kavkaza). Zbog podrške koju su pružali Arapima u njihovom osvajanju Neretljani su imali posebne privilegije u trgovini.

Do godine 831. odmetnuti dio vojske Aghlabidskog emirata Ifrikije (sjeverna Afrika) zauzima od Bizantije Siciliju (Sicilijanski emirat) a 847. godine i veliki dio južne Italije (Barski emirat). Aghlabidi za vrijeme Ahmad ibn Muhammad al-Aghlabia postaju glavna veza trgovine robljem između Bizanta i islamskog svijeta. Na prijelazu iz 9. u 10. vijek došlo je do

pobune straže Sakaliba na dvoru vladara emirata koji su se nakon pobune preselili u Qarjat as-Saqaliba i nastavili tamo da žive.

Arapski izvori pominju i sakalibska naselja na Siciliji pod arapskom vlašću. Jedan od njih pod nazivom Sclafani spominje se 939. godine. Drugi je Harat as-Saqaliba (Sakalibska četvrt), sakalibska četvrt Palerma koja se nalazi u blizini gradske luke, u glavnom gradu emira Sicilije. Ove sicilijanske Sakalibe spominje Ibn Hauqal, arapski geograf i putnik iz druge polovine 10. vijeka, kao i Yaqut, koji spominje i drugu četvrt Palerma koja se zvala "Četvrt sakalibske džamije". Znači u Palermu ih je bilo toliko da su imali i svoju četvrt (mahalu).

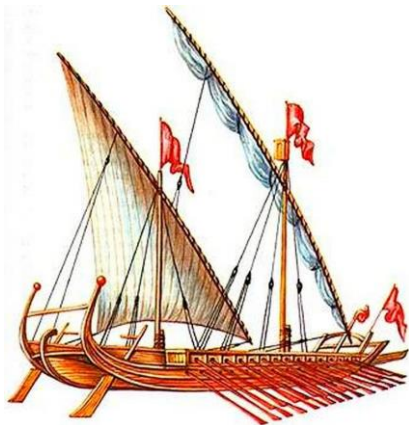
Quarjat as-Saqaliba je arapsko ime koje znači "selo Sakaliba" koje spominje u 11. vijeku, andaluzijski historičar Abu 'Abd Allah al-Bakri. Nalazio se u emiratu Nekor, u blizini istoimenog glavnog grada, u planinama Rif, u sjevernom Maroku. U 10. vijeku Sakaliba dalmatinskog porijekla, Abu al-Hasan Jawhar, u funkciji "Sekretara Sicilije" i savjetnika Fatmida, osnovao današnju egipatsku prijestolnicu Kairo. Krajem 10. vjeka spominju se Abu'l-Fadl Raydan al-Saqalabi i Mas'ud al-Saqalabi, njegov nasljednik, kao komandanti garde kalife al-Hakim bin-Amr Allah. Jawhar je bio samo jedan od brojnih Sakaliba koji su svoj uspon do izražaja započeli tokom vladavine al-Mahdija. Drugi po imenu Sakaliba uključivali su Mas'uda, Sabira, Nasima al-Fata i Sulaymana al-Khadim. Kao što je potvrđeno i u drugim izvorima, čini se da je najraniji fatimidski Sakaliba bio najistaknutiji u vojsci otvarajući put i drugim Sakalibama.

Godine 920. Sulayman al-Saqalabi je vodio pomorsku flotu koja je podržavala drugu fatimidsku ekspediciju u Egipat pod komandom

⁴⁵ 1224. godine Fridrik II je, odgovarajući na vjerske pobune na Siciliji, protjerao sve muslimane sa ostrva i mnoge prebacio u Luceru u naredne dvije decenije. Njihov broj je na kraju dostigao između 15.000 i 20.000, zbog čega je Lucera nazvana Lucaera Saracenorum jer je predstavljala posljednje uporište islamskog prisustva u Italiji.

Kolonija je napredovala 75 godina sve dok je 1300. godine nisu napali kršćani iz Bardula (Barletta) pod komandom Karla II Napuljskog. Muslimanski stanovnici grada bili su prognani ili prodani u ropstvo, a mnogi su našli azil u zemljama preko Jadranskog mora.

al-Mahdijevog nasljednika al-Qa'ima. Dok je kampanja bila neuspješna i Sulayman je zarobljen i ubijen, Sakalibe su ipak nastavile i nakon njega sa napadima. Tokom sljedeće decenije, prvo Saqlabi Mas'ud, a zatim i Sabir, nastavili su trend vođenja fatimidskih flota.

SLIKA – Rekonstrukcija arapske galijske

Pod al-Mahdijem, istaknutim Sakalibama također su povjerena mjesta guvernera. 926.-927., prethodno spomenuti Sabir je imenovan za fatimidskog namjesnika Qayrawan, a sam Sabir je stekao ovu funkciju nakon što je to mjesto naslijedio od Nasima al-Fate, još jednog Sakalibe od povjerenja. U istom periodu, naglašena je razmjera uključenosti al-Saqlabija u fatimidski sud imenovanje al-Saqlabija za sahiba al-mizalla, nosioca suncobrana nad fatimidskim kalifom u svečanim prilikama, prestižna uloga koja je nudila direktan pristup kalifi.

Čini se da je Mas'ud al-Saqlabi bio među prvim Sakalibama za koje je izabran ovu ulogu, i na ovom mjestu ga je naslijedio Ghars al-Fata, pozicija koja je kasnije nastavio među Sakalibama sve do vladavine petog fatimidskog kalife al-'Aziza bi'llah. Tokom vladavine al-Qa'ima, al-Mahdijevog sina i nasljednika, uspon Sakaliba robova se nastavlja. Trojica najpoznatijih su Maysur, Sandal i Bushra navedeni u izvorima. Ubrzo nakon toga (932., a zatim 935.), al-Qa'im je poslao fatimidsku vojsku kojima su komandovali

sakalibski generali Sandal⁴⁶ i Maysur, koji zajedno sa pro-fatimidskim plemenskim poglavicama uspjeli su osvojiti zapadne regije Fatimidima. Za vrijeme vladavine Al-Mansura Sakalibe dobijaju ključne uloge kao vojni zapovjednici.

Neki od poznatijih su Rashid al-Rayhani, Maram al-Fata, Tariq al-Saqlabi, Faraj, Qaysar i Mu'azfar. Sakaliba Rashid je predvodio fatimidsku pomorsku snagu koja je igrala ključnu ulogu u podizanju opsade Sousse, Tariq al-Saqlabi se borio zajedno sa al-Mansurom, Qaysar al-Saqlabi je također bio uključen u pokoravanje berberskih plemena, a kasnije, pred kraj al-Mansurove vladavine, Sakaliba Faraj je još jednom predvodio Fatimidske pomorske ratne ekspedicije 951. i 952. godine.

Među brojnim Sakalibama u al-Mu'izovo vrijeme, nijedan nije istaknutiji od Abu'l-Hasan Jawhara. Al-Mu'izz je imenovao da vodi veliku fatimidsku vojnu ekspediciju na Magreb i Egipat. Jawhar je bio najviši komandant i guverner Egipta. Aflah al-Nashib je bio guverner istočne provincije Barqa.

SLIKA – Prikaz Abu'l-Hasan Jawhara, izvor Z. Noorally

Rayyan al-Saqlabi je imenovan za guvernera Tripolija, nakon fatimidske ekspanzije u Siriju. Abu'l-Faql Raydan je služio kao nosilac

⁴⁶ Ime Sandal (Sandalj) je zabilježeno na Balkanu, a jedan od poznatijih nositelja je Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača koji je neko vrijeme kontrolisao prostor lijeve obale Neretve.

suncobrana, a naslijedio ga je Shafi' al-Saqlabi, koji je pratio al-Mu'izza. Sakaliba Nusayr je služio, u različitim vremenima, kao i Jawharov zamjenik u al-Mahdiyyi, kao šef riznice i guverner Tripolija. Prenosjen je fatimidske države u Egipat imalo je značajne posljedice za Sakalibe i njihovo učešće u fatimidskom poduhvatu, ali pod al-Mu'izzovim nasljednicima, njihova moć je sve više slabila. Fatimidski kalifa Abu Tamid Ma'ad al-Mu'izz li-Din Allah (931. – 975.), četvrti po redu Fatimidski kalifa, znao je „sakalibski jezik“, a u njegovoj je okolini bilo puno Sakaliba, sa kojima je on komunicirao na njihovom jeziku. Sakalibe i njihovo djelovanje su u Egiptu pripremile zemlju za vladavinu Mamluka, koji su na kraju postali i sultani Egipta.

Nakon Fatimida Magrebom vladaju dinastije iz berberskog plemena Sanhaja, prvo Ziridi, a nakon njih Hamadidi. Vladar iz dinastije Hamadidi gradi palatski kompleks Qal'at Bani Hammad u današnjem Alžiru koji postaje centar vojnog civilnog života u regiji.

SLIKA – Rekonstrukcija izgleda palatskog kompleksa Qal'at Bani Hammad iz 11 vijeka, u Alžiru, izvor Wikipedia

Jedan od najpoznatijih Sakaliba sa istočne obale Jadranskog mora je Abu al-Hasan Jawhar ibn Abd Allah. Rođen je nekad oko 920. a umro je 992. godine. Abu al-Hasan Jawhar doveden je u Kairouan (Tunis) nakon što su ga oteli gusari. Kao rob služio je nekoliko gospodara, a slobodu mu je dao Al-Mu'izz, sin od Ifriqiya kalife Al-Mansura. Postao je vezir i najviši vojni zapovjednik Fatimida. U ovoj ulozi nastavio je ekspanziju Fatimida i zajedno sa Ziridima osvojio Fez u sjevernom Maroku i gurnuo se prema Atlantiku.

Jawhar je potom zauzeo i Egipat, za 4. fatimidskog imama-kalifa al-Mu'izz li-Din Allaha. Služio je kao upravitelj Egipta do dolaska al-Mu'izza 973. godine, učvršćujući Fatimidsku kontrolu nad zemljom i postavljajući temelje za grad Kairo. Nakon toga se povukao iz javnog života do smrti.

Nakon protjerivanja muslimana iz Andaluzije veliki broj njih je pobjegao u sjevernu Afriku i priobalne gradove, posebno u Maroku, Tunisu i Alžiru. Diego de Haedo, benediktinski svećenik, procijenio je da su do 1600. godine polovinu stanovništva Alžira činili europski doseljenici i njihovi potomci. Ovi ljudi postavili su temelje postojanju i razvoju tzv. Berberskih država u sjevernoj Africi. Koliki je bio njihov uticaj na plovidbu i trgovinu, ne samo u Mediteranu, govori i podataka da su tek formirane Ujedinjene države Amerike (USA) plaćale porez ovim novim Sakalibama. Jedan od najmoćnijih ljudi u barbarskim državama bio je Khayr ad-Din, poznat i kao Barbarus a i Hayreddin Barbarossa, vjerovatno vlašskog porijekla koje se veže za Arbanase. Khayr je odrastao uz priče o lokalnom 'heroju' Evrenosu (vjerovatno isto vlašskog porijekla) koji je sa svojim akindžijama gusario po Balkanu plačkajući i otimajući kršćane u službi Osmanlija.

Sakalibe u Andaluziji. Nakon sjeverne Afrike Arapi i Berberi su osvojili i Iberiju, od koje je nezauzet ostao samo njen sjeverni dio. U Iberiju su iz Europe mnogo prije došla plemena Alana, Vandala i Sueba, koji su vladali nad autohtonim stanovništvom. Oni dolaze u dogovoru sa rimskim carem i formiraju „federati“ državu. Nakon nekog vremena dio njih se seli u sjevernu Afriku zauzimajući teritorij tamo. Nakon njih vladari većine Iberije, prije dolaska Arapa su bili Vizigoti, „germanski“ narod došao sa teritorije

istočne Europe a preko Balkana⁴⁷. Imena njihovih velikaša dosta su slična slavenskim imenima, posebno ona sa sufiksom -mir. Značajan dio vremena Vizigoti su proveli na Balkanu, gdje su stvorili saveza sa domaćim narodima. Njihova naselja kod nas identificirana su u užim regijama, u Dalmatinskoj zagori, zatim oko Neretve te oko gornjeg toka Vrbasa i Bosne. Prisustvo Vizigota oko Neretve je naročito indikativno.

SLIKA – Situacija u Iberiji prije dolaska Vizigota, izvor Wikipedia

Nakon početne invazije 711. godine Arapi zauzimaju veći dio vizigotske Iberije i postepeno počinju da uspostavljaju vlast, sve do 750. godine kada se uspostavlja kalifat. Loše vladanje Vizigota i njihova nesloga sa saveznicima u vlasti, omogućilo je Arapima prilično lako osvajanje. Njihova vlast u Iberiji je brzo okončana i većina stanovnika, kako starosjedilaca, tako i novo pridošlih sa Vizigotima prihvatili su arapsku vlast⁴⁸. Neki bivši rimski i vizigotski plemići prihvataju islam i učestvuju u novoj vlasti i raspodjeli moći.

Nakon dolaska Arapi formiraju novu državu. Veći dio Iberije postao je dio rastuće umajadske države, pod imenom al-Andalus (arb. zemlja Vandala). Organizirana je kao provincija podređena afričkom emiratu Ifrikiji, tako da je prvih nekoliko decenija predstavnike vlasti u Andaluziji postavljao emir u Kairouanu, a ne kalif

⁴⁷ Zanimljivo je i ime jednog Vizigotskog kralja – Wittiz, što jako podsjeća na vitez, koji je vladao zajedno sa drugim Vizigotskim kraljem Ergikom! U Bosni postoji i grad Vitez.

u Damasku. Ovo je omogućilo integraciju Sakaliba iz Ifrikije u ranu vlast u Andaluziji.

SLIKA – Glavni pravac kretanja Vizigota

U umajadskoj Andaluziji Sakaliba enusi su bili jako popularni i rasprostranjeni. Sakalibe su u Iberiju stigli prilično rano, jer se spominju već 762. godine. Godine 778. abasidski „agent“ po imenu as-Siqlabi iskrcao se na obale Tudmira (Denia) s ciljem organiziranja pobune protiv umajadske vlasti. Znamo da je imao podršku lokalne berberske vojske, ali kada ga je napao i pobedio emir Kordobe morao je pobjeći u planine Balensije među nomadsko stanovništvo.

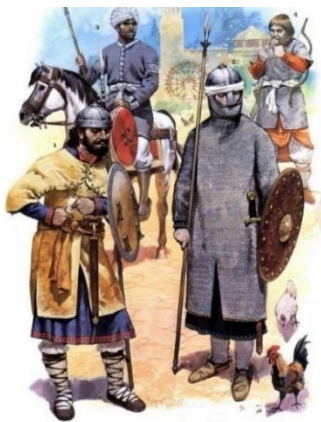
SLIKA – Karta osvajanja Iberije od strane Umajada

Trgovanje i uvoz robova poprimili velike razmjere tokom vremena, pa su se iz Andaluzije robovi dalje izvozili u druge islamske zemlje. Ibn Hauqal prenosi podatak da obično trgovci iz Andaluzije

⁴⁸ Ostao je zapis o sporazumu između vizigotskog lokalnog vladara Tudmira i novih vladara iz Afrike. Tudmiru je ostala na upravu teritorija u dolini rijeke Segure i naseljena mjesta u njoj, baš kao i prije za vrijeme vladavine Vizigota.

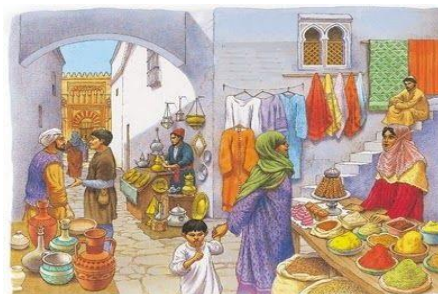
izvoze i uvoze u Magreb, Egipat i druge, muslimanske zemlje čilibar, šafran, zlato, srebro olovo, željezo, krzno, sirovu i prerađenu svilu, ali u prvom redu ženske i muške robove, uhvaćene u bojevima sa Francuzima i Galičanima (u sjevernoj Iberiji), osim toga Sakaliba enuhe, koji su vrlo cijenjeni. Oni se dovode iz zemlje Franaka, gdje bivaju kastrirani i gdje ih kupuju židovski trgovci. Geograf Al-Istakhri piše da se neobučeni rob iz Al-Andalusa mogao prodati u periodu od 4. do 10. vijeka za 1000 dinara, pri čemu je prosječni nubijski rob koštao između 10 i 30 dinara⁴⁹.

Al-Makkari „citira“ pisca iz 11. vijeka Ibn Al-Kasima: "Franci ratuju sa nekim narodom koji graniči sa njihovim područjem i od kojeg se razlikuju i po običajima i po vjeri. To su Sakalibe, a u zemlju njihovu upadaju Franci, zarobljavaju ih, dovode ih na prodaju u Andaluziju, gdje se mogu naći u velikom broju. Franci običavaju činiti enuhe od njih pa ih dovode u gradove i na sigurna mjesta ili opet na lokacije muslimansko-kršćanske granice, kuda dolaze andaluzijski trgovci, koji ih kupuju i onda prodaju u druge zemlje. Neki muslimani već su to isto naučili od Franaka i čine to isto tako kao i oni."

SLIKA – Rekonstrukcija izgleda ratnika iz Andaluzije

Magrebski plemić arapskog porijekla, po imenu Abdul Rahman al-Fihri, 762. godine, je došao iz Ifrikije da upravlja Andaluzijom u ime tadašnjih vladara Magreba, a njegove porodice al-Fihrisa, nakon poraza od Berbera u bitci kod Bagdoura. On je imao nadimak as-Saqlabi. Preživio je i njegov fizički opis. Ostalo je zapisano da je bio visok, imao je kestenjastu kosu i plave oči. Iako je bio arapskog porijekla sa jedne strane, očito da su u njemu preovladali geni sa druge strane zaključujući na osnovu ovog prethodnog fizičkog opisa, koji se razlikuje od izgleda klasičnog Arapa. Bilo je i mnogo Sakaliba na dvoru umajadskog emira Kordobe al-Hakama I (796. - 822.).

SLIKA – Rekonstrukcija izgleda ulica grada Kordobe i njenih stanovnika

Srednjovjekovni andaluzijski geografičari spominju distrikt Saqlab (Ceclavín?) u provinciji Shantarin (Santarem) danas Extremadura. Sakalibe u Andaluziji brzo zauzimaju važnu poziciju u društvenoj strukturi i upravi, a mnogi su igrali važnu ulogu u njenoj politici u kasnijoj budućnosti. Abd ar-Rahman III (912-961) je prepoznao vrijednost Sakaliba, njihovu hrabrost, odanost i marljivost. Imajući to na umu, organizovao je elitnu gardu, prikladno poznatu kao Sakaliba garda, koja je, osim da štiti njega, imala i zadatak da čuva neposlušnu nasljednu arapsku aristokratiju i anarhična berberska plemena, koja su često dizala pobune protiv arapske dominacije. Poznato je da je garda bila slijepo poslušna kalifi, a bila je i jedna od najjačih

⁴⁹ N. Levzion and J. F. Hopkins: Corpus of Early Arabic Sources for West African History (1981.) / E. Ashtor: Histoire des prix et des salaires dans l'Orient médiéval (1969.).

i najdisciplinovanijih vojnih jedinica svog vremena.

Osim elitne garde – čuvara u palačama, poznata je bila i Sakaliba konjica po uzoru na rimsku Dalmatinsku konjicu. Sakaliba konjica kalife Hishama je bila poznata nadaleko.

SLIKA - Rekonstrukcija izgleda prvobitne Sakaliba konjice sa raznim uniformama

SLIKA - Rekonstrukcija izgleda Sakaliba konjice nakon što ih preuzima general Amir Ghalib

Politička situacija na istočnim obalama, koju samo povremeno i djelimično kontrolišu emiri Kordobe, omogućili su autonomiju grupama, koji se ponekad nazivaju i bahriyyûn („ljudi sa mora - Morjani“). Oni su se bavili trgovinom (Ahmad ar-Razi spominje izvoz skupog začina šafrana iz Balensije i Tortose), transportom ljudi, ali i gusarenjem i pljačkom, najčešće napadajući Sardiniju, Korziku i obalu Provanse kao i Italiju, koje su bile nastanjene prvenstveno kršćanima, koj su odvodili u roblje. Ibn Hauqal 977. godine spominje Sakaliba gusare koji pljačkaju obalu muslimanske Iberije, a al-Masudi koji pominje da se protiv stanovnika al-Andalusa bore Jalaliqa

(Galičani), Ifranja (Franci), Nukabard (Lombardi) i Saqaliba (Slaveni).

Njihov aktivnost je počela u Tortosi u ranim godinama 9. vijek, a kasnije oko 884. godine osnivaju novi centar Pechinu na mjestu starog grada Urci (arb. Bajjâna, kasnije Almeria – Al Meria – Primorje / Pomorje).

SLIKA – Prikaz rekonstrukcije velike džamije u Kordobi, izvor M. Ballan

U 10. vijeku, mnogo Sakaliba je živjelo u Andaluziji, posebno u Kordobi. Prema al-Maqqariju, arapskom historičaru iz 17. vijeka, samo u gradu Kordobi broj Sakaliba, na kraju vladavine Abd ar-Rahmana III., iznosi 13.750 vojnika. Napredovali su do visokih položaja, kako u vojsci, tako i u vladi kordovskog kalifata.

SLIKA – Rekonstrukcija izgleda grada Kordobe i njenih stanovnika

Već 939. godine Abd ar-Rahman III imenuje Sakalibu po imenu Naja (Naya al-Siqalabi) za komandanta svoje vojske u ratu protiv kraljevine Leon. Sakaliba po imenu Wadih al-Siqalabi je bio guverner kalifata Kordoba, hadzib (premijer) u vrijeme kalife Muhameda II. On je jedan od

glavnih pokretača fitne – civilnog rata u kome se kalifat raspao na manje države.

SLIKA – Rekonstrukcija kompleksa Madinat al-Zahra koja je građena oko 50 godina, dom mnogih Sakaliba, izvor J. R. Casals

Sakalibe bi često i preuzimali vlast od svojih bivših gospodara. Jedni od poznatijih Sakaliba su „braća“ Mubarak al-Saqlabi i Muzaffar al-Saqlabi su prvobitno bili djeca prodana u ropstvo u Siciliji i Iberiji. Školovani su u islamskoj kulturi i religiji. „Braća“ su postala robovi drugog roba po imenu Mufaris, koji je bio zapovjednik garde u palatskom kompleksu Madinat al-Zahri (Medina Azahara). Kao rezultat vojnog udara, postali su zajednički vladari, prvi emiri taife od Balencije. Mubarak je poginuo u nesreći 1018. godine, a Muzaffar je ubrzo nakon toga poginuo tokom ustanka. Naslijedio ih je Labib al-Saqlabi, također bivši rob koji je preuzeo vlast između 1015. i 1016. godine i vjerojatno je bio odgovoran za pobunu protiv Muzaffara.

SLIKA – Raspored taifa nakon raspada kalifata 1031. godine, izvor Wikipedia

Između 1011. i 1013. kalifat u Andaluziji se raspada na oko 30-tak država (taife) tokom ere anarhije poznate kao fitna. Neke od njih otimaju od postojećih moćnika, kojima su prethodno služili, te u njima dalje vladaju Sakalibe. Oni su snažno vladali u Almeriji, Deniji i Balearima (u periodu od 1015. do 1016. a čak su se nakratko proširili vlast i na Sardiniju), Mursiji, Tortosi i Balensiji. Tokom rane faze perioda taifa oni su kraće vrijeme vladali u Jaenu, Baezi i Kalatravi, dok je u pograničnoj provinciji Badajoz Sakaliba po imenu Sabur u početku imao vlast.

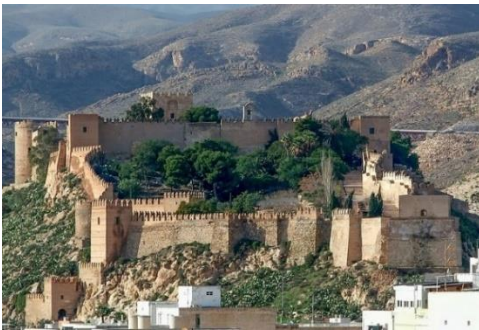
SLIKA – Rekonstrukcija izgleda al-Mansurove palače, izvor J. G. Martin

Jedan od prvoformiranih taifa nakon zauzimanja Iberije je bila Al-Mariyya (Merija – Primorje). Zastava Al-Mariyya, nakon zastave Škodske je najstarija poznata europska zastava opjevana u najstarijoj europskoj pjesmi o zastavama. Zastava opjevana od pjesnika Abu Asbag Ibn Arqama u 1051. godini a potiče iz 9. vijeka (možda čak i ranije).

SLIKA – Zastava Almerije ujedno i prva zastava Andaluzije i jedna od prvih poznatih zastava uopće u Europi, izvor Wikipedia

Podatak o osnivanju grada Al-Mariyye, još uvijek u sastavu kalifata, po naredbi kalife Abd al-Rahmana III zabilježen je na kamenoj ploči pronađenoj u gradu. Kao osnivač grada naveden je Muhammad ibn Rumahis, koji je vjerovatno bio Sakaliba. Bio je poznat po svojim pomorskim sposobnostima zbog čega dobija i zapovjedništvo nad pomorskom flotom kalifata. Ibn Rumahis je bio i poznati gusar i otimao ljude širom Mediterana. Ostali su zabilježeni njegovi napadi na grad Bari i Soponto oko 960. godine.

SLIKA – Tvrđava (Kasaba - Alcazaba) Almeria

Aflah/Aftah Al Fatah⁵⁰ (Aflah > Vlah?) osnivač taifa Almerije, sakalibskog je porijekla. U početku je to bila zajednička vladavina sa berberskim vođom 'Abd al-Rahmān ben Rawisom sa kim je uskoro bio u sukobu oko vlasti⁵¹. Aflah je dobio bitku sa ben Rawisom za kontrolu nad Al-Mariyyom (Almeria)⁵². U Almeriji Aflah vlada do 1014. godine. Za vrijeme njegove vladavine grad Almerija je doživio veliki razvoj i proširio svoje granice.

Luka Pechina (Almerija) je bila glavna luka preko koje je veliki dio Sakaliba stigao u Andaluziju. Na početku ovaj primorski gradić je bio gusarska jazbina odakle su oni napadali na druge gradove ili pomorske rute pljačkajući brodove i zarobljavajući ljude koje bi kasnije u Pechini prodavali u roblje. Za vrijeme kalifata on je bio centar uvoza robova, kao i centar kalifine

mornarice (poslije 933. godine). Iz arapskih hronika može se zaključiti da je Almerija, iako dio kalifata, imala dosta nezavisnosti od centra u Kordobi. U Almeriji, kao i u Pechini je bilo i poznato kalifatsko brodogradilište.

SLIKA – Ostatak ploče sa natpisom o osnivanju Al-Mariyya-e iz 955. godine, izvor Google A&C

Aftaha je napao i zamjenio drugi Sakaliba Khayran (Hayran / Jayran). Sakaliba po imenu Khayran, koji je čini se bio europskog porijekla, kako prenose arapski izvori, koji je bio vođa Sakaliba u glavnom gradu Kordobi i vjerni sljedbenik kalifa Hišama II (vladao od 976. do 1009. i od 1010. do 1013. godine). Bio je i guverner provincije Almerije gdje je uspostavljena 'sakalibanska' vladavina. Khayran al-Saqlabi, takođe rob iz palate kordobskog kalife, vlada od 1014. do 1028. godine. On je značajno proširio i ojačao državu.

Andaluzijska pjesnikinja rodnom iz Almerije, Ibn Darraj al-Qastalli poznata kao Al-Gassaniyya (Gašanija), napisala je pjesmu kasidu u čast vladara Khayrana. Nakon njega dolazi njegov kovladar Sakaliba Zuhayr (Sakaliba rob iz kordobskog kalifata) od 1028. do 1038. godine. Njega su naslijedili Abu Bakr al-Ramimi i Abd al-

⁵⁰ Njega spominje i andaluzijski historičar Al-Jatib u svom djelu De el A'mal al-A'lam i Tarsi al-Ajbar.

⁵¹ Uvijek bi bio jedan zapovjednik kopnene a jedan zapovjednik pomorske vojske.

⁵² Njihov odnos i zajedničko vladanje spominje i andaluzijski geograf Al-Udri.

Aziz al-Mansur, unuk poznatog al-Mansura, vladar Balensije, takođe Sakalibe po porijeklu. U ranom dijelu perioda taifa Sakaliba je bio vladar Jaena, Baeze i Kalatrave. Za vrijeme vladavine Khayranovog nasljednika Zuhaira, taifa Almerija je uključivala Mursiju i Jaena. Ali ubrzo je počeo njegov pad i gubitak teritorija. Godine 1038., za vrijeme vladavine Abu Bakra al-Raminia, taifa Almeriju je osvojio Abd al-Malik ibn Abd al-Aziz, emir taife Balensije.

Vizigotska Balensija se predala osvajaču Iberije Tariqu ibn Ziyadu 714. godine i bila pod upravom kalife. Balensija se razvija kao poljoprivredni kraj izgradnjom kanala za navodnjavanje organizacijom poljoprivredne proizvodnje. Oni su počeli sa značajnim uzgajanjem i prodajom riže, šećerne trske, badema i drugog voća i povrća.

SLIKA – Statua Sakalibe Khayrana vladara Almerie vjerovatno porijeklom iz Dalmacije ili Bosne

Razvoj poljoprivrede i izobilje hrane omogućio je i dalji razvoj ekonomije i grada. Imućniji stanovnici grada su imali i svoje palate (vile – vikendice) i bašte izvan grada koje su se zvale munije (munya). Munija al-Rummaniyya blizu Kordobe je jedna od najljepših izgrađenih palata. Izgradio je al-Durri al-Saghir za kalifu Hakima II. 973. godine.

Za vrijeme taifa u Balenciji su vladala Sakaliba braća Mubarak i Musafir od 1011. do 1018.

godine. Oni su bili bivši robovi iz Kordobe. Njihova uprava je bila poznata po tome što je mjesečno ubirala 120.000 dinara poreza, što je za to vreme bila izuzetno velika suma. Nakon njih na čelo države dolazi Abd al-Aziz ibn Abd al-Rahman ibn Abi Amir al-Mansur od 1021. do 1060. godine. Njega napada kalifa iz Kordobe sa velikom vojskom ali se on uspijeva odbraniti i zadržati vlast. Al-Mansurova najinovativnija taktika u toj bitci je da koristi svoje pastire i farmere kao laku pješadiju da ometa neprijatelja, dovoljno mobilnu da izbjegne neprijatelje, dok posjeduju oružje kao što su koplja, mačevi i sjekire. Nakon njega vlada njegov sin Abd al-Malik ibn Abd al-Aziz Nizam al-Dawla al-Muzaffar od 1060. do 1065., a nakon njega njegov brat Abu Bakr ibn Abd al-Aziz al-Mansur od 1075. do 1085. i nakon njega njegov sin Uthman ibn Abi Bakr al-Qadi od 1085. do kraja postojanja.

SLIKA – Munija vladara al-Mansur ibn Abi 'Amira

Osnivač Denije je bio Sakaliba rob Mujahid al-Amiri. Čini se da je Mujahid bio jako obrazovana i kulturna osoba. Za vrijeme njegove vladavine mnogi pisci i naučnici nastanili su se u Deniji i tamo stvorili svoja velika i poznata djela. Primjer je poznati naučnik Ibn Hazim al-Andaluci. Ova taifa je osnovana 1010. godine. Denija je bila poznata kao stara luka korištena u kontinuitetu dugo vremena. U Deniji je bila usidrena i kordobanska ratna mornarica, odakle je djelovala po potrebi i naređenju kalife Kordobe.

Mujahid je naslijedio moćnu mornaricu koja je 1015. godine korištena za kontrolu Balearskih ostrva, a zatim neuspjelu invaziju na Sardiniju.

Denija je bila poznata i kao jedno od najvažnijih brodogradilišta kalifata u to vrijeme a kao takvog ga spominje poznati geograf al-Idrisi. Denijski gusari bili su poznati u cijelom Mediteranu a naručito su napadali južnu obalu današnje Francuske, sjeverozapadni dio današnje Italije (Ligurnija i Toskana) i Sardiniju. Denija je od samog početka imala i značajnu jevrejsku populaciju koja je bila znatno integrisana u ekonomski i administrativni život ove taife⁵³.

SLIKA – Rekonstrukcija izgleda kalife Hishama

Mujahid je u Deniji kovao i prvi novac nakon raspada kalifata u 1011. godini. U Deniji je vladao Banu Mujahid (iz Muhammad ibn Abi Amirove kuće), a zatim Mujahid ibn Abd Allah al-Amiri al-Muwaffaq od oko 1012. do 1045., a nakon njega Ali ibn Mujahid Iqbal al-Dawla od 1045. do 1076. godine. Godine 1020., vladar taife Balensijske je umro i Mujahid je iskoristio borbu za vlast koja je uslijedila da preuzme južni dio tog kraljevstva. Abd al-Aziz ibn Amir je na kraju postao vladar Balensijske i nakon toga je bio stalna prijetnja Deniji.

Mujahid je nastavio podržavati međusobnu pobunu u Mursiji, a zatim je osvojio tu taifu, a zatim i gradove Lorca, Orihuela i Elche. Tek uz

posredovanje vladara Saragose 1041. godine potpisan je mirovni ugovor između taifa Denije i Balensijske. Ostao je podatak da je već 1065. godine postojala redovna morska linija između Denije i drugih važnih mediteranskih luka tipa Aleksandrija, Mahdija, Piza i sl. U luku su slobodno dolazili i trgovci iz Europe, kao i Afrike ili Azije.

SLIKA – Zlatni dinari iz Denije iz doba Mujahida al-Amirija, izvor numisbids.com

Tokom njegove vladavine i vladavine njegovog nasljednika Alija Iqbala al-Dawle, njegovog sina od majke kršćanke, kršćanske i trgovačke jevrejske zajednice u Deniji bile su zaštićene u zamjenu za njihovu lojalnost. Velika flota korištena je za proširenje trgovačke mreže koja je djelovala iz luke u Deniji. Kao rezultat toga, Denija je postala prosperitetna taifa i meta njihove, nekada prijateljske taife, Zaragose koja je osvojila Deniju 1076. godine.

SLIKA – Statue Nabila (Nabul) i Zoraide (Zora) izrađene 1958. godine od strane Pedra Aixendri Chavarria iz Tortose

⁵³ B. Travis: The taifa of Denia and the Jewish networks of the medieval Mediterranean: a study of the Cairo Geniza and other documents (2018.)

U Tortosi je vladao Labib al-Fata al-Saqlabi od oko 1009. do 1039., a zatim Muqatil Sayf al-Milla od 1039. do 1053., a nakon njega Ya'la od 1053. do 1057. i Nabil od 1057. do 1060. Labib je bio u službi kordobskog kalife Hišama II, nakon čije smrti sa svojom vojskom zauzima Tortosu i proglašava se nezavisnim vladarem.

Osim ovih taifa vladar porijeklom sa naših prostora mogao bi biti i Muhammad Ibn Mardanish (kralj Vuk) koji je vladao taifom Mursija (od 1147. do 1172. godine). On se borio protiv prevlasti berberskog Almohadskog kalifata iz Afrike u čemu mu je pomagao i njegov punac Ibrahim Ibn Hamushk. Za njegove vladavine u Mursiji su razvili sistem navodnjavanja koji im je omogućio značajan ekonomski i poljoprivredni razvoj⁵⁴.

SLIKA – Sakalibske taife pod vlašću Amirida

Osim u vojnoj neki od njih su uspjeli i u civilnoj službi i životu. Arapski izvori navode da su mnoge Sakalibe posjedovali palate, zemlje pa čak i svoje robove. Oni su također uzeli aktivno učešće u intelektualnom životu. Posljednjih godina Kordobskog kalifata bilo je toliko pisaca, pjesnika i naučnika sakalibskog porijekla da se pojavila potreba za pisanjem posebne monografije posvećene upravo njima, a koju je napisao

Sakaliba po imenu Habib al-Khadim al-Siqalabi. Habib, učenjak iz vremena halife Hihama (976. - 1013.) O situaciji u tadašnjem Mediteranu najbolje govori naslov njegovog djela, „Čisti i pobjednički argumenti protiv onih koji osporavaju odličnost Sakaliba“ na temelju mnogih pjesama i ljetopisa svojih zemljaka. Djelo je nastalo oko 1009. godine i danas nije sačuvan niti jedan primjer.

Tok sakalibskih robova opao je s kraja 10. vijeka. Zahvaljujući smrti kalifa Kordobe početkom 11. vijeka, tok sakalibskih robova je smanjen. Posljednji spomen sakalibskih robova datira iz sredine 11. vijeka. Kasniji Sakalibe (oni koji se spominju krajem 11. i 12. vijeka) obično su rođeni u Andaluziji. Krajem 15. vijeka kršćani zauzimaju Andaluziju i pokreću veliku migraciju muslimanskog i jevrejskog stanovništva Andaluzije. Mnogi od njih se sele po raznim zemljama Mediterana.

Padom Andaluzije u kršćanske ruke i dolaskom nove sile - Osmanlija, slabi i intenzitet trgovine robovima sa Balkana prema zapadu. Pod uticajem Osmanlija trgovačke rute sa Balkana sve više idu na istok i jug. Sa ovim moć Sakaliba slabi i oni postepeno nestaju sa mediteranske pozornice. Neki od njih pridružuju se grupama koje idu preko atlantskog okeana i nastavljaju sa gusarenjem u „Novom svijetu“ a drugi učestvuju u formiranju barbarskih država.

Ostale veze, toponimi, hidronimi i posuđenice.

Veza između Balkana i Iberije je vidljiva i u zajedničkim toponimima i hidronimima. Sanskrit riječ "neer"/"naar" kao i feničanska riječ "naharo" znači rijeka. U Iberiji je moguće locirati nekoliko rijeka koje imaju vezu sa Neretvom. Rijeke koje sadrže riječ 'nar' ili neki iskrivljeni oblik te riječi u Iberiji su: Onar, Henares, Manzanares, Narcea, Najerila, Nansa, Nervion i Nalon. Etimološki, ime je jedan u klasi hidronima,

⁵⁴ Nakon pada Andaluzije počelo je protjerivanje njenih stanovnika. Mnogi europski ali i mediteranski gradovi/zajednice ponudili su im

azil u zamjenu za pomoć oko isušivanja močvara i pokretanje poljoprivredne proizvodnje. U ponudama je predvodila Firenca i knez Fernando Medici.

široko rasprostranjenih u modernim i prahistorijskim baltičkim rasponima; npr. litvanski Narotis, Narasa (rijeka), Narutis (jezero), staropruski Narus, Nara kod Moskve.

Ovo se odnosi na litvanski narus, "duboko", i nerti, "roniti". Centralna Italija rijeke Narni i Nera (Tiber), grad Nequinum (Narnia) iz 600 PNE. Krajem 9. i početkom 10. vijeka oblast je pod kontrolom Arapa⁵⁵. Osim sličnosti sa Neretvom postoje i imena rijeka sa slavenskim riječima kao npr. Dobra (na krajnjem sjeveru poluostrva) i Velez (na krajnjem jugu poluostrva), ali i u Portugalu Drava, Salaš i Sabor. I pojam koja opisuje člana brodske posade - mornar u sebi sadrži riječ nar.

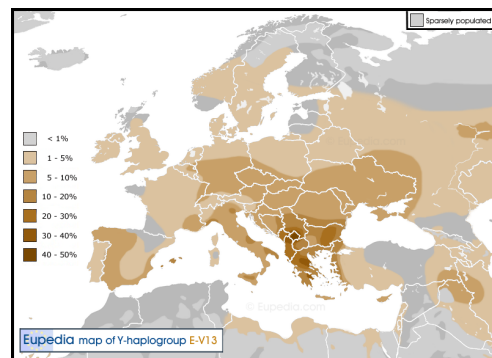
U Dalmaciji se javljaju u upotrebi riječi arapske provenijencije u srednjem vijeku a vezane su za pomorske aktivnosti i trgovinu. Koristila se riječ „džumbrak“ a označavala je porez koji se plaćao prema broju jarbola, kao i riječ „mogoris“ a označavala je porez koji se plaćao na komad zemljišta.

Još jedan veza Neretljana sa Sakalibama i gusarima je i to kako su oni sami sebe nazivali: Marjani⁵⁶ (Morjani), a svoju zemlju Maronija (Marianija), gdje je očita veza imena sa morem⁵⁷. Riječ za mornara na latinskom jeziku je nautae (sanskrit korijen nau). Albanska, rumunska, engleska i katalonska riječ za mornare je marinar/mariner, korzikanskom marinaru, francuski marin, galicijski marineiro, talijanski marinaio, španski marinero, portugalski marinheiro, poljska marynarz, srbijanska, bosanska, makedonska i slovenska mornar, hrvatska pomorac, velška morwr, bugarska moryak, ruska, ukrajinska i jidiš matros, njemački matrose. Riječ za more na proto IE je mori, staroslavenskom morje. Na Filipinima živi narod Maranao (ili Meranao), čije ime znači „narod sa jezera“.

⁵⁵ F. Gregorovius: History of the City of Rome in the Middle Ages (2010.)

⁵⁶ Od čega vjerovatno nastaje i naziv Morlaci!

Ostale veze, genetika. Osim kopnom Vizigoti su u svom putu prema Iberiji, koristiti i morski prijevoz, te moreplovce sa Jadranskih obala. U tome su im pomagali dalmatinski, a posebno neretljanski moreplovci. Prilog tome je i arheološko istraživanje jednog groba Vizigota u Gironi. Arheološka i genetska istraživanja potvrdila su da je Vizigot iz Girona u Kataloniji, pozitivan na haplogrupu E1b1b1a1b1a (V13>Z16242)⁵⁸. Mutacija V13 je jako zastupljena kod starog balkanskog stanovništva. Značajna zastupljenost V13 mutacije je i u Anatoliji, zemlji kilikijskih gusara koji su se djelimično, u rimsko doba, naselili u Apuliji.

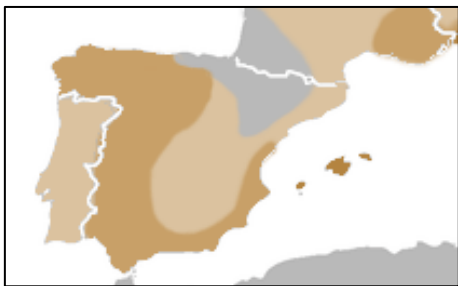

SLIKA – Rasprostranjenost HG E i mutacija V13 u Europi, izvor Eupedia

Čini se da Goti nisu imali značajan genetski uticaj na iberijsko stanovništvo - barem ne u smislu germanske Y-DNK. Razlog bi jednostavno mogao biti taj što više nisu bili pretežno germansko pleme u vrijeme dolaska. Goti su živjeli mnogo vjekova u istočnoj Europi i još skoro dva vijeka na Balkanu prije nego što su došli u Italiju, Galiju ili Iberiju.

⁵⁷ Lično ime Marijan ili Marjan je autohtono Neretljansko, Marjan (staro ime Marulian) se zove i brdo između Solina i Splita.

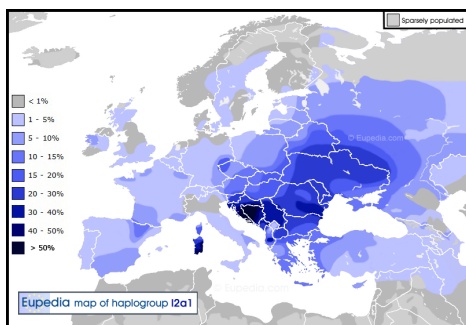
⁵⁸ Olalde 2019.

SLIKA – Rasprostranjenost HG E i mutacija V13 u Iberiji, izvor Europedia

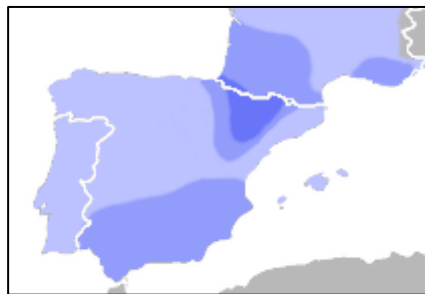
Usput su asimilirati mnogo ne-germanskog naroda, pretežno E1b1b, I2a1b i J2 Balkance ali i druge Europljane sa HG-a R1a i I2a1b. Mutacija V13 najviše je zastupljena u Andaluziji i na istočnoj obali od Tortose prema jugu, kao i u centralnom i sjeverozapadnom dijelu Iberskog poluostrva.

Haplogrupa I2a1b se može naći širom Europe i dostiže svoju maksimalnu frekvenciju u Dinarskim Alpima (Balkan) zahvaljujući efektu osnivača. Nastala je u Europi i razvila se u nekoliko glavnih podgrupa: I2-M438, I2a-L460, I2b-L415 i I2c-L596.

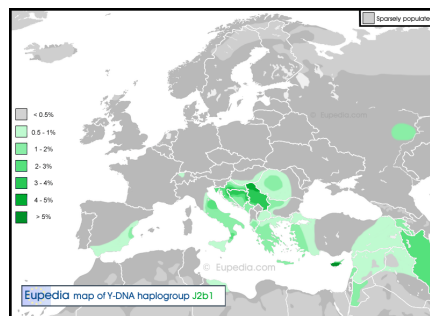
SLIKA - Rasprostranjenost HG I2a1 mutacije M438 u Europi, izvor Europedia

Na karti ispod jasno se može se vidjeti prisustvo rasprostranjenost ove haplogrupe u Iberiji. Najveća koncentracija je u Andaluziji i na istočnoj obali od Valensije prema jugu, te prostor oko Zaragose, što je zapravo prostor na kojem su formirana Sakalibske taife.

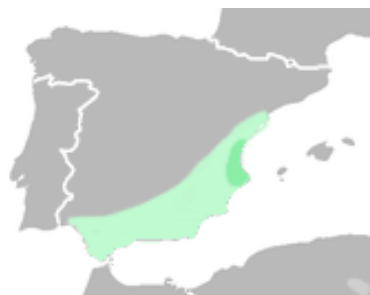
SLIKA - Rasprostranjenost HG I2a1 mutacije M438 u Španiji, izvor Europedia

U ovom trenutku bi bilo prilično komplikovano razdvojiti balkanske E1b1b i J2 od svih ostalih (neolitskih, feničanskih, helenskih, rimskih, jevrejskih, arapskih) pronađenih u Iberiji. Ali izuzetno je lako provjeriti istočnoeuropske I2a1b (M423) i R1a (M458 i Z280).

SLIKA - Rasprostranjenost HG J2b1 mutacije M205 u Europi, izvor Europedia

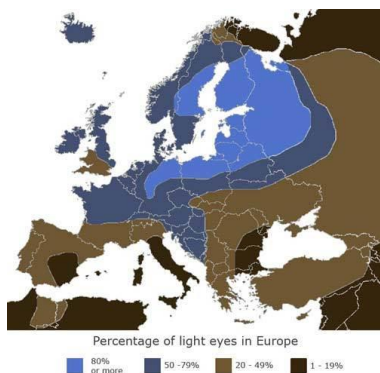
Nikakva historijska migracija nije mogla objasniti ovu haplogrupe u Iberiji, osim Balkanskog stanovništva koje su asimilirali Goti prije 4. vijeka. Projekt I2a na FTDNA ima tri M423-Dinaric-N i jedan M423-Isles-B2 iz Iberije, dok R1a1a i podgrupa Y-DNA projekt ima četiri iberska člana Z280 (CTS1211+).

SLIKA - Rasprostranjenost HG J2b1 mutacije M205 u Iberiji, izvor Europedia

Nakon rekonkviste Morisci (Moriscos) su činili 20% stanovništva države Aragon. Verovatno nije slučajnost da haplogrupe E1b1b, J i T čine 20% modernih aragonskih muških loza, uprkos činjenici da region nikada nije bio pod feničanskim ili grčkim uticajem. Berberi su tada bili gotovo isključivo E-M81. Sada je moguće razlikovati arapski J1-P858 od jevrejskog J1-L816 i feničanskog J1-YSC 234 ili J1-YSC 76, ali nijedna studija o iberijskim Y hromozomima do danas nije testirala J1 podgrupe.

Dosta Sakaliba su imali svijetle oči, posebno plave boje. Primjer je prvi namjesnik Andaluzije Abdul Rahman al-Fihri as-Saqlabi godine 762. za koga je ostao podatak da je imao plave oči, što je bila osobenost Sakaliba. Na karti rasprostranjenosti ljudi sa plavim očima jasno se vidi istaknuti položaj zapadnog Balkana (preko 50%) i Baltika (preko 80%). Koncentracija ljudi sa plavim očima je dosta mala na prostoru oko Crnog mora, a još manja u Bugarskoj i na zapadnoj obali.

SLIKA – Karta rasprostranjenosti ljudi sa plavim očima, izvor R. Frost

Zaključak. Proučavanjem historije Sakaliba može se pratiti njihovo porijeklo i put sa Balkana prema Andaluziji. Dva glavna identifikovana izvora Sakaliba, prema historijskim dokumentima su bili Baltik i Jadran. Gusarenje i trgovina ljudima prisutno je na istočnoj obali Jadranskog mora još od prahistorije. Doseljavanjem ljudi sa sjevera i istoka na Balkan i njihovim miješanjem sa starosjediocima nastaju novi narodi na Balkanu, koje arapski i drugi izvori navode kao Sakalibe. Veza Balkana sa Iberijom potvrđena je pronalaskom novčića iz rimskog doba na Balkanu proizvedenih u rimskoj Iberiji. Dolaskom Gota na Balkan i njihov put dalje prema Iberiji (sljedeći slavenska plemena Alana, Vandala i Sueba) utiče i na to da se dio stanovnika Balkana pridružuje njihovoj migraciji, koristeći njihovo pomorsko iskustvo. Ti balkanski gusari, naseljeni po dalmatinskom primorju i ostrvima iskoristili su situaciju nastalu dolaskom Arapa u Iberiju i potrebom za velikim brojem robova (radnika i vojnika) uspostavili su trgovinu robljem između Iberije (Andaluzije) i Balkana. Dio njih se takođe seli u Andaluziju, posebno na istočnu obalu održavajući pomorske veze sa ostatkom Mediterana. Robovi koje su dovodili su se nazivali Sakalibama i bili su jako cijenjeni u arapskom svijetu. Oni su na početku postavljeni na mnoge istaknute funkcije, da bi na kraju preuzimali i stvarnu vlast nad Kordobanskim kalifatom ili državicama nastalim njihovim raspadom. Glavni „izvor“ ovih robova su bili starovjerci (pagani), ali i one kršćanske sekte koje nisu odgovarale centrima moću tadašnjeg vremena, npr. balkanski bogumili, posebno oni iz Bugarske i Bosne. Padom Andaluzije u kršćanske ruke veliki broj stanovnika Andaluzije napušta svoje domove i seli se na jug i istok. Dio njih se doseljava i na Balkan koji je u to vrijeme djelimično pod Osmanlijskom vlasti i upravom. Sa nestankom Andaluzije nestaju i Sakalibe sa historijske pozornice. Dio njih postaju i poznati Berberski gusari čiji uticaj se osjetio od Osmanskog carstva do prekoatlanskih američkih država i kolonija gdje su radili isto što i u Andaluziji.

Literatura

1. L. Africanus: Description of Africa (1565.)
2. J. Lukarević: Opširni izvod iz dubrovačkih ljetopisa (1605.)
3. J. G. Wilkinson: The History of Dalmatia and Ragusa - The Uscocs (1848.)
4. A. Evans: Ancient Illyria - An Archaeological Exploration (1880.)
5. T. W. Shore: Origin of the Anglo-Saxon Race, a Study of the Settlement of England and the Tribal Origin of the Old English People (1906.)
6. V. Mažuranić: Studija o izvorima dubrovačkoga historika Jakova Lukarevića (?)
7. V. Mažuranić: Zbornik kralja Tomislava - Melek »Jaša Dubrovčanin« u Indiji godine 1480.-1528. i njegovi prethodnici u Islamu prije deset stoljeća (1925.)
8. J. Andrassy: Slaveni u Španiji prije hiljadu godina (1928.)
9. V. Mazuranic: Sudslaven in Dienste des Islam (1928.)
10. J. Andrassy: Slaveni u Španiji prije 1000 godina (1928.)
11. Ibn 'Idārī: Al-Bayān al-Mugrib (1930.)
12. J. Tadić: Trgovina robljem u Dubrovniku u XV veku; Otkupljivanje roblja u Dubrovniku (1930.)
13. K. Stošić: Turski robovi iz 17. stoljeća u Šibeniku (1936.)
14. D. K. Bjork: Piracy In The Baltic, 1375-1398. (1943.)
15. A. Solovjev: Trgovina bosanskim robljem do godine 1661 (1946.)
16. G. Čremošnik: Pravni položaj našeg roblja u srednjem veku (1947.)
17. V. Vinaver: Trgovina bosanskim robljem tokom XIV veka u Dubrovniku (1953.)
18. Ibn al-Jaṭīb: Kitāb aẓmāl al-aẓlām (1955.)
19. C. Sarnelli Cerqua: Mujahīd al-Amiri (1961.)
20. H. Mones: Dġawhar al-Sikilli (1965.)
21. J. M. Динић: Из дубровачког архива (1967.)
22. T. Lewicki: Zrodla Arabskie do Dziejow Slowianszczyzny (1969.)
23. M. A. Huici: Historia musulmana de Valencia y su región, Valencia (1970.)
24. A. P. Vlasto: The Entry of the Slavs Into Christendom: An Introduction to the Medieval History of the Slavs (1970.)
25. G. Jackson: The Making of Medieval Spain (1972.)
26. D. Mandić: Crvena Hrvatska (1973.)
27. J. Read: Moors in Spain and Portugal (1974.)
28. J.E. O'Callaghan: A History of Medieval Spain (1975.)
29. Ђ. Тошић: Брштаник у средњем вијеку (1976.)
30. Д. Ковачевић-Којић: О насељу Дријева и његовом положају (1976.)
31. П. Живковић: Млетачка трговина босанским робљем у средњем вијеку (1976.)
32. R. Oliver: The Cambridge History of Africa (1977.)
33. G. Otranto: "'Il Liber de Apparitione,' il santuario di san Michele sul Gargano e i Longobardi del Ducato di Benevento" (1983.)
34. K. Stowasser: Manners and Customs at the Mamluk Court (1984.)
35. N. Budak: Pregled literature i objavljenih izvora o problemu serva i famula u srednjovjekovnim društvima na istočnom Jadranu (1984.)
36. D. Wasserstein: The Rise and Fall of the Party Kings; Politics and Society in Islamic Spain 1002-1086 (1985.)
37. A. Babić: Društvo srednjovjekovne bosanske države (1987.)
38. Ђ. Тошић: Трг Дријева у средњем вијеку (1987.)
39. C. Picard: Hrvati i slavenska sredina u Andaluziji u 10. i 11. stoljeću (1989.)
40. H. T. Norris: Islam in the Balkans: Religion and Society Between Europe and the Arab World (1993.)
41. D. Wasserstein: The Caliphate in the West (1993.)
42. P. S. Scales: The Fall of the Caliphate (1994.)

43. S Balić: Bosna u egzilu (1995.)
44. L. Crompton: Male Love and Islamic Law in Arab Spain (1997.)
45. H. Halm: The Fatimids and Their Traditions of Learning (1997.)
46. K. L. Yegorov: "Ас-сакалиба (славяне) у Ибн Фадлана (1998.)
47. D. Mishin: The Saqaliba slaves in the Aghlabid state (1998.)
48. C.I. Gable: Dalmatian Pirates - Virtual History of Venice (1998.)
49. Jesus de Castro: Taifa de Valencia - Regulos Eslavos (1998.)
50. S. D. Goitein: A Mediterranean Society (1999.)
51. D. Gabrić-Bagarić: Pomorsko nazivlje u riječniku Blago jezika Slovinskog Jakova Mikalje iz 1651. (2000.)
52. Dž. Haverić: Orientalne tradicije Bosne od XV-XVIII vijeka: Hronika (2001.)
53. P. M. Barford: The Early Slavs - Culture and Society in the Early Medieval Eastern Europe (2001.)
54. C. De la Puente: Sin linaje, sin alcurnia, sin hogar - Eunucos en al-Andalus en época (2003.)
55. A. Christys: The history of ibn Habīb and ethnogenesis in Al-Andalus (2003.)
56. I. Vasary: Cuman and Tatars (2005.)
57. Dž. Haverić: Islamizacija Bosne: Rani islamski uticaj na bosansko društvo (2005.)
58. T. Z. Tenšek: Krstjani i trgovina robljem na Sredozemlju između 13. i 15. stoljeća (2005.)
59. J. Fine: When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods (2006.)
60. Dž. Haverić: Dolazak Islama na Balkan i u Bosnu (2007.)
61. T. Pavlidis: A Concise History of the Middle East (2011.)
62. J. Torro: The eastern regions of Al-Andalus before the conquest by Catalonia-Aragon (2011.)
63. A. Šačić: Kulturno-historijski razvoj ilirskog naroda Naresa (2012.)
64. T. Perinčić Mayhew - Prodaja roblja na Jadranu u 17. stoljeću (2012.)
65. L. Puljcan Jurić: Ragusine and eastern Adriatic piracy in Shakespeare's plays (2012)
66. L. Puljcan Jurić: Shakespeare's „Bargulus, the strong illyrian pirate“ (2012)
67. A. Gaiser: Slaves and Silver across the Strait of Gibraltar (2013.)
68. E. Duranović: Žene iz Bosne na tržištu roblja u Dubrovniku (2014.)
69. S. Savant: Genealogy and Knowledge in Muslim Societies (2014.)
70. T. J. Hraundal: New perspectives on eastern Vikings/Rus in Arabic source (2014.)
71. M. Ilkić: South-Liburnian pre-imperial numismatic finds from Southern Italy and Sicily (2015.)
72. A. Bennison: Tribal identities and the formation of the Almohad elite ()
73. M. Bože: Omiška krajina Poljica makarsko primorje. Od antike do 1918. godine (?)
74. M. Jiwa: From Slaves to Supporters The role of the Slavs in the Fatimid Mediterranean Empire in the Fourth AH /Tenth CE century (?)
75. M. Hodžić: Robovi u srednjovjekovnoj Bosni (2016.)
76. A. Salah: An Attempted Morisco Settlement in Early Seventeenth-Century Tuscany (2016.)
77. G. Boyce and R. Gorski: Resources and Infrastructures in the Maritime Economy, 1500-2000 (2017.)
78. M. Jankowiak: What Does the Slave Trade in the Saqaliba Tell Us about Early Islamic Slavery? (2017.)
79. M. Brett: The Fatimid Empire (2017.)
80. B. Travis: The taifa of Denia and the Jewish networks of the medieval Mediterranean: a study of the Cairo Geniza and other documents (2018.)
81. L. Puljcan Jurić: Illyria in Shakespeare's England (2019)
82. A. Margaryan: Population genomics of the Viking world (2019.)
83. A. Gaca: Baltic Slavs fighting at sea from the ninth to twelfth century. The phenomenon of over a hundred years of Slavic domination over the Baltic Sea (2020.)
84. N. Keegan: Men and Matelotage: Sexuality and Same-Sex Relationships within Homosocial Structures in the Golden Age of Piracy, 1640-1720 (2021.)
85. A. C. Dinca: Hungarian Mercenaries Serving the Pontifical state – A Vatican Source from 1362 and Beginning of a Discussin (2022.)